

Betydningen av skadelidtes atferd ved vedtak om voldsoffererstatning

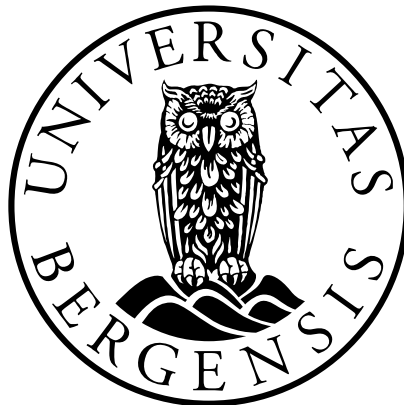
- særlig om skade som følge av voldtekt og familievold

Kandidatnummer:

120

Antall ord:

13 776

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

[01.06 2015]

1 INNLEDNING	1
1.1 OPPGAVENS PROBLEMSTILLING	1
1.2 FORMÅL OG AKTUALITET	3
1.3 RETTSKILDEMESSIGE UTFORDRINGER	4
2. HENSYNENE BAK OG BEGRUNNELSEN FOR ORDNINGEN	6
2.1 KOMPENSASJONSHENSYNET	6
2.2 SOSIALPOLITISKE HENSYN	6
2.3 KRIMINALPOLITISKE HENSYN	7
3 SAKSBEHANDLINGSREGLENE I VOLDSOFFERERSTATNINGSORDNINGEN	8
3.1 BETYDNINGEN AV REGLENE	8
3.2 SÆRLIG OM UTREDNINGSPLIKTEN	10
4 PROSESSUELLE KRAV TIL SKADELIDTES ATFERD	11
4.1 VILKÅRET OM ANMELDELSE OG BETYDNINGEN AV SKADELIDTES ATFERD	11
4.2 FORELDELSE AV DET STRAFFBARE FORHOLDET OG ATFERDENS BETYDNING	14
5 ANSVARSGRUNNLAGET – ATFERDENS BETYDNING I BEVISVURDERINGEN	17
5.1 DEN STRAFFBARE HANDLINGEN	17
5.1.1 HVA LIGGER I VILKÅRET ”STRAFFBAR HANDLING”?	17
5.1.2 VOLDTEKT	19
5.1.3 FAMILIEVOLD	22
5.2 NÆRMERE OM BEVISKRAVET ”KLAR SANNSYNLIGHETSOVERVEKT”	24
5.2.1 GENERELT OM BEVISKRAVET	24
5.2.2 PRAKTISERINGEN AV BEVISKRAVET I SAKER OM VOLDTEKT OG FAMILIEVOLD	25
6 KAN OFRE FOR VOLDTEKT OG FAMILIEVOLD ANSES FOR Å HA MEDVIRKET I ERSTATNINGSRETTLIG FORSTAND?	32
6.1 HVA MENES MED MEDVIRKNING I VOLDSOFFERERSTATNINGSORDNINGEN?	32
6.2 VURDERINGEN AV MEDVIRKNING I PRAKSIS	34
6.2.1 VOLDTEKTSOFRE	34
6.2.2 FAMILIEVOLDSONOFRE	37
7 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	40
8 KILDER OG LITTERATURLISTE	42
8.1 LITTERATUR	42
8.2 LOVER	42
8.3 RETTSAVGJØRELSER	43
8.4 FORARBEIDER OG ANDRE OFFENTLIGE DOKUMENTER	44
8.5 ARTIKLER	45
8.6 RAPPORTER	45
8.7 NETTDOKUMENTER	45

1 Innledning

1.1 Oppgavens problemstilling

I den alminnelige erstatningsretten er det klare utgangspunkt at skadevolder selv må stå økonomisk ansvarlig for sine handlinger overfor skadelidte.

Ordningen med voldsoffererstatning er et system som skiller seg fra dette utgangspunktet. Dersom det ikke er mulig å få erstatning fra skadevolder, kan staten tre inn og utbetale erstatning til skadelidte. Ordningens karakter gjør at den ofte defineres som et slags statlig sikkerhetsnett som skal sikre voldsofres rett til erstatning.

Selv om voldsoffererstatningsordningen er statlig, oppstiller den i de fleste tilfeller tilsvarende hovedvilkår som de man finner i den alminnelige erstatningsretten. Det innebærer at retten til voldsoffererstatning avhenger av at det foreligger en skade, et ansvarsgrunnlag og en årsakssammenheng mellom disse.

Ordningen er lovfestet i voldsoffererstatningsloven fra 2001, og det følger av voldsoffererstatningsloven (voerstl.) § 1 at den som har blitt utsatt for en *”personskade som følge av en straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten”* har rett til voldsoffererstatning fra staten.

Ansvarsgrunnlaget som kan utløse retten på voldsoffererstatning er altså en straffbar handling. Det innebærer at det må foretas en strafferettslig vurdering av om det foreligger et ansvarsgrunnlag, noe som betyr at ordningen har en direkte relasjon til strafferettens område. Når den skadevoldende handling er av en straffbar karakter vil ordningen i noen grad skiller seg fra den alminnelige erstatningsretten, slik at de generelle erstatningsrettslige reglene ikke er anvendbare i vurderingen av ansvarsgrunnlaget.

I vurderingen av om det har skjedd en straffbar handling, må det slås fast om skaden har oppstått som følge av handlingen. Beviskravet som kreves i denne vurderingen er klar sannsynlighetsovervekt, jf. voerstl. §3. Kravet skiller seg dermed fra den generelle

erstatningsretten hvor hovedregelen er simpel sannsynlighetsovervekt, og går mer i retning av beviskravet som oppstilles i strafferetten.

Søknader om voldsoffererstatning behandles av Kontoret for voldsoffererstatning og Voldsoffererstatningsnemda, offentlige organer som må forholde seg til forvaltningsrettslige regler. I de tilfeller det ikke foreligger en fellende dom, må disse organene foreta en selvstendig strafferettslig vurdering av ansvarsgrunnlaget. Voldsoffererstatningsordningen er således en ordning som kan ses på som en hybrid mellom erstatningsrett, strafferett og forvaltningsrett. Det fører til at vurderingene som finner sted vil være påvirket av flere forskjellige rettsområder.

Det har skjedd en rekke endringer på strafferettens område den senere tid, og en stor del av disse endringene har skjedd innenfor straffebestemmelsene om voldtekt og familievold, som man finner i henholdsvis straffeloven (strl.) § 192 og strl. § 219. Disse bestemmelsene omhandler forhold som ofte er svært komplekse, hvor samvirket mellom partene og måten skadene oppstår på, gjerne gjør det vanskelig å finne tilstrekkelige bevis. Den straffbare gjerningens karakter fører med andre ord til at bevisvurderingen er utfordrende, noe som medfører at man i denne vurderingen ofte vil ha ofrenes troverdighet som eneste bevis. Det har resultert i et ønske om å forbedre vernet av voldtekts- og familievoldsofre, og mange av endringene retter seg mot en økt beskyttelse av ofrene hvor man har forsøkt å minimere fokuset på ofrenes egen oppførsel i bevisvurderingen.

Når Kontoret og nemnda må foreta selvstendige vurderinger av beviskravet i søknader om erstatning som følge av voldtekt eller familievold, vil det innebære at de stilles overfor en tilsvarende utfordrende bevissituasjon. Det betyr at det vil legges stor vekt på søkers egen atferd, men voldsoffererstatningsorganene må likevel forholde seg til forvaltningsrettslige saksbehandlingsregler når de foretar denne vurderingen.

I denne oppgaven skal jeg analysere hvordan voldsoffererstatningsorganene forholder seg til slike saker, hvordan skadelidtes egen atferd spiller en rolle i bevisvurderingen og hvordan utviklingen som har funnet sted på strafferettens område har materielle konsekvenser for denne vurderingen.

I de prosessuelle kravene som oppstilles i ordning vil skadelidtes atferd også kunne ha betydning, så jeg velger å gjennomgå disse kravene før jeg går over til å vurdere hvordan atferden har betydning for bevisvurderingen.

Videre vil den generelle medvirkningsregelen man finner i skadeerstatningsloven § 5-1 også gjøre seg gjeldende i voldsoffererstatningsordningen, jf. § 10. Et hovedformål i erstatningsretten er tanken om at skadelidte skal få kompensasjon for et tap påført av andre som skadelidte selv ikke kan bebreides for. En naturlig konsekvens av denne tanken er at grunnlaget for erstatning helt eller delvis faller bort dersom skadelidte selv har skyld i skaden. Det innebærer at medvirkning fra skadelidtes side kan medføre at retten til voldsoffererstatning bortfaller eller reduseres.

Spørsmålet er dermed hvordan skadelidtes egen atferd har betydning for retten til voldsoffererstatning og om det vern man finner av ofre i strafferetten påvirker vurderingen som foretas i ordningen med voldsoffererstatning.

1.2 Formål og aktualitet

Ved dags dato har regjeringen nedsatt et utvalg som skal gjennomgå ordningen med voldsoffererstatning med det formål å vurdere behovet for endringer når det gjelder kompensasjon til ofre for alvorlig kriminalitet. Utvalget skal levere sin utredning innen 1.april 2016.¹

Nedsettelsen av dette utvalget indikerer at myndighetene ser et behov for en revidering av ordningen med voldsoffererstatning, noe som tilsier at en mer helhetlig vurdering av systemet er svært aktuelt.

En ny undersøkelse utarbeidet av Aftenposten viser dystre tall når det kommer til bekjempelse av seksuelle overgrep som et samfunnsproblem. Ni av ti som opplever voldtekt, anmelder ikke forholdet til politiet. Åtte av ti voldtekter som faktisk anmeldes, blir henlagt av politiet. Av saker som ikke blir henlagt og som når rettsalen, ender hver fjerde med frifinnelse. Det

¹ Voldsoffererstatnings-ordningen utredes. Hentet 1. mars 2015 fra <http://www.voldsoffererstatning.no/voldsoffererstatnings-ordningen-utredes.5586091-292711.html>

innebærer at kun én prosent av voldtekter som finner sted, ender med fellende dom.² Når det kommer til familievold viser undersøkelser at henleggelsesprosenten er på 70 prosent.³

Disse tallene reflekterer de aktuelle straffebudenes kompleksitet og utfordringene som følger av å foreta en bevisvurdering i disse sakene. Det lave antallet fellende dommer betyr også at Kontoret for voldsoffererstatning og Erstatningsnemnda for voldsofre i økende grad må foreta selvstendige vurderinger av vilkåret straffbar handling i disse komplekse sakene.

Tallene viser legitimiteten bak ønsket om et stadig bedre vern av ofre i straffelovgivningen, men også at en velfungerende voldsoffererstatningsordning nå er viktigere enn noen gang tidligere. Selv om anmeldelser blir henlagt eller rettsaken ender med frifinnelse, kan ofre fortsatt søke om voldsoffererstatning. Dersom ordningen ikke er tilstrekkelig vil det ha store implikasjoner for voldsofre som ikke får gjennomslag i domstolene.

1.3 Rettskildemessige utfordringer

Arbeidet med problemstillingen og det aktuelle temaet har bydd på en rekke rettskildemessige utfordringer. Det er Kontoret for Voldsoffererstatning som er førsteinstans ved søknad om voldsoffererstatning, og Erstatningsnemnda for voldsofre som deretter er klageinstans. Både Kontoret og Erstatningsnemnda er statlige forvaltningsorgan som behandler saker av ikke-offentlig karakter, jf. voerstl. § 14 første ledd, jf. forvaltningsloven (fvl.) § 13. Bortsett fra tolknings- og prinsipputtalelser som er tilgjengelige fra nemnda, innebærer det at man ikke har innsynsrett i avgjørelser med mindre man søker om slik rett i god tid på forhånd. Uten innsynsrett i sakene som blir behandlet ved Kontoret og nemnda er det svært vanskelig å si noe om fremgangsmåten som brukes og retningslinjene som ligger til grunn for denne praksisen.

Vedtak fattet av nemnda kan klages inn til Sivilombudsmannen, jf. Sivilombudsmannsloven §§ 4 og 6. Sivilombudsmannen kan uttale sin mening om saken, men kan ikke treffe rettslig bindende avgjørelser. Uttalelsene er med andre ord bare føringer, noe som innebærer at nemndas vedtak er endelige og ikke kan påklages. Vedtakene kan likevel bringes inn for domstolene på ordinært vis. Domstolene har imidlertid bare adgang til å foreta en

² 1 prosent av voldtektene ender med fellende dom. Hentet 28. april fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/1-prosent-av-voldtektene-ender-med-fellende-dom-7990675.html>

³ Aas (2013) s. 242.

lovlighetskontroll av vedtaket.⁴ Det vil si at det ikke kan avsies dom på hva vedtaket bør være, bare på vedtakets gyldighet. Dersom vedtak finnes ugyldig blir saken sendt tilbake til nemnda for ny behandling.

Denne praksisen innebærer at nemnda har en stor betydning i behandlingen av retten til voldsoffererstatning, noe som igjen betyr at det foreligger lite rettspraksis på området. Det aktuelle rettskildebildet kan således karakteriseres som å være preget av tung forvaltningsrett, og står i sterk kontrast til prosessen på strafferettens område hvor det er domstolene som treffer avgjørelser gjennom dommer hvor man har innsynsrett.

Det er i hovedsak denne forvaltningsretten som brukes som grunnlag for analysen i oppgaven. Da jeg selv ikke har mulighet til å foreta en selvstendig og fullstendig analyse av praksisen fra Kontoret for voldsoffererstatning og Erstatningsnemnda for voldsofre, har jeg basert deler av oppgaven på analyser av praksisen av andre som har hatt innsynsrett. Jeg har spesielt funnet mye hjelp i analysen Hanne Nicolaisen foretok i sin hovedoppgave fra 2007 om voldsoffererstatning til voldtektsofre, hvor hun hadde tilgang til saker fra Kontoret. Deler av oppgaven min er også basert på de sakene fra Erstatningsnemnda som ligger tilgjengelig på Rettsdata.

Videre kompliseres arbeidet av at det er svært lite juridisk litteratur som omhandler betydningen av skadelidtes atferd innenfor voldsoffererstatningsretten og hvordan strafferetten påvirker voldsoffererstatningsretten. Litteraturen jeg har brukt i analysen om medvirkning som en vurderingsfaktor innenfor voldsoffererstatningsordningen er skrevet av Albert Schønning, som tidligere har vært leder for Erstatningsnemnda for voldsofre, og av Marianne Vollan, som er advokat og nå jobber som direktør for Kriminalomsorgen. Bøkene kan sålede ikke karakteriseres som juridisk litteratur, men de tilbyr likevel en god innsikt i doms- og nemndspraksis rundt det aktuelle temaet. Det er med andre ord tale om analyser som ikke kan defineres som del av rettskildefaktorene, og oppgaven er dermed i liten grad preget av rettsdogmatiske kilder.

⁴ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) pkt. 5.2

2. Hensynene bak og begrunnelsen for ordningen

2.1 Kompensasjonshensynet

For å kunne gjennomføre en analyse av den betydning skadelidtes atferd har i vurderingen av retten til voldsoffererstatning, er det hensiktsmessig å redegjøre for hensynene som gjør seg gjeldende i ordningen.

I erstatningsretten generelt er det klare utgangspunkt at det er skadevolder selv som er personlig ansvarlig for å dekke den skade som er forårsaket. Men, som allerede nevnt innledningsvis, i ordningen med voldsoffererstatning er det staten som har ansvaret for å dekke offerets erstatningskrav. Som det fremgår av forarbeidene ville staten gjennom ordningen gi en gruppe skadelidte en prioritert stilling fremfor andre, med den forutsetning at skadene har oppstått på en bestemt måte.⁵ Det betyr at voldsofre står i en erstatningsrettslig særstilling sammenlignet med andre skadelidte i erstatningsrettslig forstand.

Systemet gjennom denne loven skiller seg med andre ord fra resten av erstatningsretten. Når hensikten med ordningen er å sikre skadelidtes rett på kompensasjon, uavhengig av skadevolder, følger det naturlig at retten til denne type erstatning er subsidiær. Det vil si at staten kun dekker de tap som ikke dekkes på andre måter. Det innebærer også at andre ytelser vil fradras i beregningen av voldsoffererstatningsbeløpet.⁶ Voldsoffererstatning kan dermed betraktes som et sikkerhetsnett for skadelidte, ved at den sikrer erstatning dersom skadevolder selv ikke kan betale eller er ukjent.

2.2 Sosialpolitiske hensyn

Som en statlig ordning utbetales voldsoffererstatning gjennom offentlige ytelser. Ved andre former for offentlige ytelser er det behovet for hjelp som styrer hvorvidt ytelsene gis, som for eksempel ved ytelser etter folketrygden og sosialhjelp. I disse tilfellene er det selve skaden som må foreligge for at retten skal utløses, mens årsaken til skaden er irrelevant.

Et voldsoffer vil i tillegg til slike offentlige ytelser ha krav på voldsoffererstatning. Denne erstatningen kommer på toppen av de andre ytelsene, og dersom vilkårene er oppfylt har

⁵ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) pkt. 5-1

⁶ Brath (2011) s. 17

staten plikt til å betale full erstatning. En slik rett kan man ikke utlede av de sosiale trygde- og støtteordningene.⁷

Da retten til voldsoffererstatning innebærer mer enn det man har krav på gjennom andre offentlige ytelser, kreves det mer enn at det foreligger en skade. Adgangen til denne type erstatning avhenger av hvordan skaden har oppstått. Det vil si at det er årsaken til skaden som er avgjørende for om en skadelidt har krav på voldsoffererstatning.⁸

2.3 Kriminalpolitiske hensyn

Et annet hovedformål er begrunnet i kriminalpolitiske hensyn. Tanken som gjør seg gjeldende er som følger; der staten ikke lykkes i å forhindre kriminalitet, bør den innenfor visse grenser sørge for at den som rammes av alvorlig kriminalitet langt på vei holdes økonomisk skadesløs. Forarbeidene til loven legger til grunn at statens ansvar for å hindre voldsforbrytelser står i en særstilling, fordi slike forbrytelser representerer en direkte trussel mot folks liv og på den måte krenker de mest fundamentale rettsgodene i vårt samfunn.⁹ På denne måten rettferdiggjøres den særstilling skadelidtes settes i gjennom ordningen, sammenlignet med den stilling man finner igjen i alminnelig erstatningsrett.

På strafferettens område har fornærmede og etterlatte alltid hatt en rolle som vitner i håndteringen av straffbare hendelser. Det er fordi slike hendelser tradisjonelt har vært ansett for å være et forhold mellom staten ved påtalemyndigheten og den kriminelle. I senere tid har det imidlertid skjedd en endring i oppfattelsen av ofrenes rolle i lovgivingen. Det ser man for eksempel i hvordan voldsofre har fått sine straffeprosessuelle rettigheter styrket. Ved lovendringen 26.01.2007 nr. 3 i straffeprosessloven fikk (strpl.) for eksempel fornærmede og etterlatte økt rett til bistandsadvokat, styrket rett til informasjon, innsyn, tilstedeværelse og kontradiksjon i prosessen. Fornærmedes rett til å kreve erstatningskrav overfor tiltalte ble også styrket, jf. lovendringer i strpl. kap. 29. Voldsofre har også fått et sterkere strafferettslig vern, gjennom strengere straffer og mindre fokus på deres atferd i forbindelse med den straffbare handlingen.

⁷ Brath (2011) s. 18

⁸ Ibid

⁹ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) pkt. 5.1

Man har med andre ord gått i retning av en mer human kriminalpolitikk, hvor hensynet til ofre har stått mer i fokus enn tidligere. Denne utviklingen har også fått betydning for ordningen med voldsoffererstatning.

I denne ordningen har ofre også fått en tettere tilknytning til forbrytelsen, ved at det er den straffbare handlingen som kan danne grunnlag for erstatning fra staten. Ønsket har vært å verne offeret i større grad ved å gi det en større rolle enn det tradisjonelt har hatt. Man ser her hvordan det kriminalpolitiske hensynet har bidratt til det store fokuset på strafferetten som en del av voldsoffererstatningsordningen, men også hvordan fokuset på offerets stilling innebærer at man integrerer det sosialpolitiske og velferdspolitiske hensynet til offeret inn i det kriminalpolitiske hensyn.

Det kriminalpolitiske hensynet som et av hovedhensynene bak ordningen viser hvordan ordningen kan karakteriseres som en hybridordning hvor strafferetten påvirker og legger grunnlaget for vurderingstemaene på et område som i utgangspunktet er erstatningsrettslig. Det er relasjonen mellom skadelidte, dennes atferd og vurderingen av den straffbare handlingen som kommer på spissen. Det er således det kriminalpolitiske hensynet som står i fokus i denne oppgaven, og som vil legges gjennomgående til grunn i analysen av rollen voldsofres atferd spiller i ordningen.

3 Saksbehandlingsreglene i voldsoffererstatningsordningen

3.1 Betydningen av reglene

Som nevnt under punkt 1.3 om rettskildemessige utfordringer, er Erstatningsnemndas vedtak endelig og kan ikke påklages. Mens Erstatningsnemnda som forvaltningsorgan har full prøvingsrett av saker fra Kontoret for voldsoffererstatning, vil domstolene kun ha adgang til å prøve vedtakets gyldighet. Domstolene kan som hovedregel ikke avsi realitetsavgjørelse, noe som medfører at et vedtak sendes tilbake til nemnda for ny behandling og avgjørelse dersom domstolene finner at det er ugyldig.¹⁰ Det vil si at det i stor grad er nemndas praksis som legger grunnlag for ordningen, og det er i deres behandling av søknader at retningslinjene for retten til erstatning utformer seg.

¹⁰ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) pkt. 5.2 og f.eks. Rt. 2009 s. 170

Det frie skjønn voldsoffererstatningsorganene har må likevel utøves innenfor de rammer for forsvarlighet som følger av alminnelige forvaltningsrettslige prinsipper. Kontoret og nemnda må med andre ord forholde seg til voldsoffererstatningslovens regler om saksbehandling, som utfylles og tolkes i lys av de generelle saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven, jf. voerstl. § 14 første ledd.

Det er først og fremst i vurderingen av ansvarsgrunnlaget at saksbehandlingsreglene kommer på spissen. Beisvurderingen omhandler hvorvidt det kan fastslås at skaden har oppstått som følge av en straffbar handling, og beviskravet er klar sannsynlighetsovervekt, jf. voerstl. § 3.

Dersom det foreligger en fellende dom i saken som skal behandles, vil Kontoret eller nemnda basere seg på denne dommen i beisvurderingen. I andre tilfeller må forvaltningsorganene foreta en selvstendig vurdering av vilkåret. Som nevnt innledningsvis er antallet fellende dommer i både voldtekt- og familievoldssaker svært lavt, noe som innebærer at organene svært ofte må vurdere ansvarsgrunnlaget på egen hånd. Kompleksiteten av disse straffbare gjerningene tilsier at en slik vurdering er utfordrende, noe som gjør behovet for tilstrekkelige saksbehandlingsregler særlig viktig.

Domstolene og forvaltningsorganene innen voldsoffererstatningsordningen har ulike utgangspunkter for beisvurderingen. Mens man i retten har en eller flere tiltalt, er partene ved behandling hos forvaltningsorganene kun staten og den skadelidte, og ingen tiltalt, jf. voerstl. § 14 andre ledd. Videre står retten overfor umiddelbar bevisføring, noe som står i motsetning til den middelbare bevisføringen i voldsoffererstatningsordningen.

Her er saksbehandlingen i utgangspunktet skriftlig, i henhold til det forvaltningsrettslige prinsippet om skriftlighet, jf. fvl. § 23. Man kan imidlertid i praksis møte personlig for Erstatningsnemda og uttale seg i nemndsmøte. Det følger av Voldsoffererstatningsforskriften § 11 at dersom parten eller Erstatningsnemda krever det skal muntlig møte avholdes før vedtak treffes. Denne bestemmelsen er ikke videreført i voldsoffererstatningsloven, men den er videreført i praksis.¹¹

¹¹ jf. f.eks. ENV-2007-930 og ENV-2005-3801

Videre er det saksbehandlere som gjennomgår søknadene til Kontoret og Erstatningsnemnda. Søknader som omhandler voldtekt og familievold byr på utfordringer når det kommer til å klarlegge bevissituasjonen, noe som stiller særlige krav til tilstrekkelige saksbehandlingsregler. Det kan dermed stilles spørsmålstegn ved om ofrenes vern blir tilstrekkelig ivarettatt i de nåværende prosedyrene for saksbehandlingen.

3.2 Særlig om utredningsplikten

Fvl. § 17 første ledd pålegger forvaltningen ved behandlingen av alle enkeltvedtak *”å påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes”*. Forvaltningsorganer har således en utredningsplikt, og denne plikten inneholder krav om å både ta imot informasjon fra involverte parter og selv undersøke saken så godt som mulig før vedtak treffes.

Forvaltningen må fatte vedtak på et så godt beslutningsgrunnlag som mulig, og skal gjøre det med en nøytral fremgangsmåte. Som på strafferettens område, er målet å komme frem til et materielt riktig resultat. Det opereres imidlertid med et strengere beviskrav i strafferetten enn i voldsoffererstatningsretten, noe som innebærer at sannsynligheten for at man kommer frem til riktig resultat er mindre i sistnevnte. Det kan gå ut over skadelidte at det er mindre sannsynlig at resultatet vil være den materielt riktige løsningen, noe som reflekterer viktigheten av utredningsplikten.

Før voldsoffererstatningsloven trådte i kraft var det voldsoffererstatningsforskriften som regulerte adgangen til erstatning for voldsofre. Etter denne forskrift var ordningen en billighetsordning, og erstatning ble tilkjent i den utstrekning det ble ansett som rimelig.¹² Med lovens ikrafttredelse i 2001 ble ordningen omgjort til en rettighetsordning.¹³ Det innebærer at søkere har en lovpålagt rett til erstatning dersom vilkårene er oppfylt. Systemet med voldsoffererstatning som en rettighetsordning reflekterer hvor viktig det er at forvaltningsorganene kommer frem til et materielt riktig resultat når de behandler søknader om erstatning. Det innebærer at denne utredningsplikten har en svært viktig funksjon.

Det er særlig ved vurderingen av om det foreligger en straffbar handling at utredningsplikten blir satt på spissen. Den vanskelige bevissituasjonen som kjennetegner saker om voldtekt og

¹² Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) pkt. 5.2

¹³ *ibid*

familievold fører imidlertid til store utfordringer for forvaltningsorganene når det kommer til utredningsplikten, men det viser også hvor viktig en slik plikt til utredning er i slike saker. Når bevissituasjonen er utfordrende, innebærer det at Kontoret og nemnda må bruke sin utredningsplikt til å danne seg et best mulig vurderingsgrunnlag på de bevisene som eksisterer. Under punkt 5.2 om beviskravet kommer jeg nærmere inn på hvilke bevis som blir vektlagt i søknader om voldsoffererstatning på grunnlag av voldtekt eller familievold.

Det stilles strengere krav til ensartet praksis for de forvaltningsorganer som behandler søknader om voldsoffererstatning enn kravene som stilles til ensartet domstolsbehandling. Et ulovfestet forvaltningsrettslig krav er prinsippet om likhet, som innebærer at like saker skal behandles likt. Det kan tenkes at prinsippet om ensartet praksis resulterer i at det ofte legges for mye vekt på disse retningslinjene i vurderingen av ansvarsgrunnlaget, fremfor at voldsofferorganene foretar individuelle vurderinger av hver enkelt sak. Kobler man det sammen med skadelidtes atferd kan det føre til at man har bestemte oppfatninger om hvordan skadelidte skal reagere og oppføre seg, og at man dermed rubriserer oppførselen i kategorier. Dersom skadelidte har oppført seg på måter som ikke er i tråd med tidligere saker, kan det ha betydning for bevisvurderingen, noe som vil være uheldig. Utredningsplikten innebærer at Kontoret og nemnda skal sørge for at sakene er så opplyst som mulig. Ved for mye fokus på hvordan tidligere saker har blitt løst, kan det gå på bekostning av denne plikten og føre til at det legges for mye vekt på disse retningslinjene fremfor å undersøke hver søknad mer individuelt.

4 Prosessuelle krav til skadelidtes atferd

4.1 Vilkåret om anmeldelse og betydningen av skadelidtes atferd

For å kunne ha rett til voldsoffererstatning kreves det at det foreligger en politianmeldelse av det straffbare forholdet, jf. voerstl. § 3 tredje ledd. Erstatningskravet må også være tatt med i en eventuell straffesak mot skadevolderen. Vilkåret om anmeldelse praktiseres strengt. Det er begrunnet med hensynet til at den straffbare handlingen skal etterforskes og pådømmes i størst mulig utstrekning.¹⁴

¹⁴ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) kap. 3.7

Slik bestemmelsen er utformet nå gis det uttrykk for at erstatning bare ytes ”når den straffbare handlingen er anmeldt til politiet”. Allerede her i prosessen stilles det krav til skadelidtes atferd, noe som innebærer at skadelidte selv aktivt må handle etter at den straffbare handlingen har funnet sted. Dersom det ikke foreligger en anmeldelse er adgangen til erstatning avskåret, og hvordan skadelidte forholder seg til den straffbare handlingen vil i denne sammenheng ha stor betydning.

Tidligere inneholdt kravet et vilkår om at anmeldelsen måtte fremlegges ”uten unødig opphold”. Bestemmelsen ble endret ved lov 21. desember 2007 nr. 125, og vilkåret ble strøket. I forarbeidene til lovendringen bemerket departementet at en sen anmeldelse kan innebære at det ikke blir klart sannsynliggjort at søkeren har vært utsatt for en straffbar voldshandling, men det ble likevel lagt til grunn at det ikke var rimelig at tidskravet skal være et selvstendig vilkår.¹⁵ Det ble med andre ord ansett som uheldig at en søknad alene kunne bli avslått på grunn av sen anmeldelse, dersom saken ellers var tilstrekkelig opplyst.

Vilkåret som ble strøket inneholdt et strengt tidskrav, og ved Kontoret for voldsoffererstatning ble det praktisert som et krav hvor anmeldelse etter 4-5 dager normalt ville være for sent.¹⁶

Vilkåret om unødig opphold var imidlertid ikke absolutt, erstatning kunne likevel tilkjennes dersom ”særlige grunner” forelå, jf. voerstl. § 3. I en analyse av voldtektssaker og voldsoffererstatning ved Kontoret for voldsoffererstatning fra 2007 fant Hanne Nicolaisen at det var anmeldelsesvilkåret det ble gjort flest unntak fra. Hun framsatte en tanke om at voldtekt i seg selv måtte kunne berettige et unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold på grunnlag av handlingens alvorlige karakter. Analysen viser imidlertid at voldtektssaker ikke hadde en særlig stilling som unntaksgrunn for anmeldelsesvilkåret.¹⁷

I forarbeidene til voldsoffererstatningsloven fremhevet departementet at Erstatningsnemnda i saker om familievold har vært liberal med hensyn til å godta sene anmeldelser, men det må

¹⁵ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) kap. 3.9

¹⁶ Nicolaisen (2007) s. 52 og Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) punkt 3.5

¹⁷ Nicolaisen (2007) s. 53

likevel kunne konkluderes med at det også i slike saker kunne føre til avvisning dersom det ikke var tale om unødig opphold for anmeldelse.¹⁸

Nettopp ved vold i nære relasjoner må det kunne antas at mange fornærmede vil vegre seg mot å anmelde på grunn av forholdets karakter. Det kan begrunnes i frykt for represalier, reaksjoner fra andre familiemedlemmer og frykten for å trenge ut av et avhengighetsforhold. Ved å fjerne tidskravet bidro lovgiver til at terskelen for innvilgelse ble senket til fordel for slike ofre som ofte trenger tid på å opparbeide mot til anmeldelse.

Det samme vil være tilfelle for voldtektsofre. Voldtekt er en alvorlig integritetskrenkelse, som medfører stor psykisk påkjenning for ofrene. Det igjen medfører at offeret muligens ikke har anmeldelse i tankene de første dagene etter hendelsen. Også her har endringen vært til fordel ved at fjerningen av tidskravet har bidratt til at det legges mindre vekt på skadelidtes oppførsel.

Det kan dermed konkluderes med at oppmykningen av anmeldelsesvilkåret spesielt har vært til fordel for ofre for familievold og seksuelle overgrep. Ved å legge mindre fokus på skadelidtes oppførsel etter den straffbare handlingen, har lovgiver gitt uttrykk for et ønske om å liberalisere kravene om atferd til skadelidte. Videre må det kunne antas at endringen har vært særlig rettet mot voldtektsofre og familievoldsofre. Det kan således legges til grunn at man for anmeldelse har sett en utvikling som er i tråd med det økte offervernet som har funnet sted i straffelovgivningen.

Det er likevel slik at det fortsatt opereres med et anmeldelsesvilkår som praktiseres strengt. Dersom det ikke foreligger en anmeldelse av det straffbare forholdet følger det av voerstl. § 3 tredje ledd og praksis fra Erstatningsnemda at det kun er i særlige tilfeller det gjøres unntak fra vilkåret. I en sak fra 2012 søkte skadelidte om voldsoffererstatning på grunnlag av psykisk og fysisk vold og seksuelle overgrep utført av sin tidligere samboer. Skadevolder døde etter at skadelidte hadde sendt inn søknad om voldsoffererstatning og skadelidte hadde ikke anmeldt forholdene til politiet. Selv om kravet til anmeldelse her ikke var oppfylt, valgte Erstatningsnemda å gjøre et unntak fra vilkåret. Det ble begrunnet i at det hadde vært et

¹⁸ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) s. 8

avhengighetsforhold mellom skadelidte og skadevolder fordi førstnevnte hadde overtatt omsorgen av skadevolders datter etter at de hadde gått fra hverandre.¹⁹

Avhengighetsforhold, som er en type forhold man ofte finner i saker om familievold, kan altså være et særlig forhold som det gjøres unntak fra. Det kan sies å være i samsvar med den økte beskyttelsen av familievoldsofre man finner igjen i straffelovgivningen.

4.2 Foreldelse av det straffbare forholdet og atferdens betydning

Siden voldsoffererstatningsordningen er en rettighetsordning, har departementet ansett det som en naturlig konsekvens å innføre foreldelsesregler.²⁰ Man kan dermed ikke få innvilget søknad om voldsoffererstatning hvis forholdet er foreldet, jf. voerstl. § 3 andre ledd.

Den alminnelige foreldelsesfristen er tre år, jf. foreldelsesloven (fl.) § 2. Ved krav på skadeserstatning begynner fristen å løpe tre år fra det tidspunkt skadelidte fikk nødvendig kunnskap om skaden og skadevolder, og den absolutte fristen for foreldelse er 20 år, jf. fl. § 9.

Så lenge et forhold ikke er strafferettslig foreldet, kan kravet fremsettes selv om det er sivilrettslig foreldet, jf. voerstl. § 3 andre ledd annet punktum. Foreldelsesfristen avhenger av strafferammen og kan variere fra 2-25 år. Det strafferettslige foreldelsestidspunktet følger av den enkelte straffebestemmelse sammenholdt med strl. §§ 67 og 68. Loven opererer dermed med to alternative frister, hvor det er den lengste fristen som utgjør skranken for foreldelse.

I praksis har det blitt lagt til grunn at det er dagens foreldelsesregler som skal følges, uavhengig av tidspunktet for den straffbare handlingen.²¹ Etter denne praksisen legger man dermed til grunn det som er mest gunstig for skadelidte, og ordningen skiller seg her fra strafferetten. I strafferetten legger man til grunn reglene som forelå da den straffbare handlingen fant sted. Det må ses i lys av hensynet til rettsikkerhet til den tiltalte og prinsippet om at straffebestemmelser ikke skal ha tilbakevirkende kraft. Denne regelen gir med andre ord et bedre vern av ofre enn det som følger av straffeloven, og viser også hvordan ordningen her følger erstatningsrettslige prinsipper.

¹⁹ jf. ENV-2012-1028

²⁰ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) pkt. 8. Foreldelsesregelen kan begrunnes både med bevis- og innrettelseshensyn, men sistnevnte har begrenset vekt siden det er staten som er ansvarlig for å utbetale erstatning.

²¹ For eksempel ENV-2010-144

Videre gir voerstl. § 3 uttrykk for at en søknad må være fremsatt før erstatningskravet mot skadevolder er foreldet etter reglene i foreldelsesloven, uavhengig av om den straffbare handlingen er anmeldt.

Foreldelsesreglene stiller dermed også krav til skadelidtes atferd i etterkant av den straffbare handlingen. Selv om det foreligger en anmeldelse, kan saken avvises dersom den skadelidte fremsetter søknaden for sent etter foreldelsesreglene. Dersom skadelidte drøyer med å søke om voldsoffererstatning etter anmeldelse eller etter domstolsbehandling vil det med andre ord kunne ha store konsekvenser for retten til erstatningen.

I saker om nære relasjoner kan det oppstå problemstillinger angående når det straffbare forholdet anses opphørt og dermed tidspunktet for når den strafferettslige foreldelsesfristen begynner å løpe. I mange tilfeller blir skadelidte utsatt for gjentatte tilfeller av vold som i tid kan strekke seg over flere år. Ofte har det gått så lang tid fra de første voldsutøvelsene at de separat sett er strafferettslig foreldet. De aller fleste anmeldelser av vold mot kvinner skjer etter at kvinnen har brutt ut av det voldelige samlivet.²² Når kvinnen fortsatt er i et forhold, vil ønsket om en fortsatt fremtid eller frykten for represalier fra mannen, i mange tilfeller føre til at hun ikke anmelder forholdet. Når anmeldelse først foreligger, kan det være for sent å søke om erstatning fordi det straffbare forholdet kan være foreldet etter både foreldelsesloven og straffeloven. Men dersom all voldsutøvelse anses som en sammenhengende forbrytelse, vil det ikke alltid foreligge foreldelse. Utøves det forholdsvis jevnlig vold i et samliv, vil dette normalt bli ansett for ett sammenhengende forhold, og foreldelsen vil først begynne å løpe etter siste voldstilfelle.²³

Videre kan det i enkelte tilfeller være vanskelig å melde et overgrep til politiet, ikke minst der saken gjelder seksuelle overgrep som har funnet sted i barndommen. Foreldelsesreglene tar imidlertid i en viss utstrekning hensyn til slike forhold ved fastsettelsen av fristens lengde.²⁴

Selv om det tas hensyn til en viss grad, viser praksis fra nemnda at det i enkelte tilfeller ikke legges vekt på slike forhold i vurdering av om en hendelse er foreldet.

²² NOU 2003: 31 pkt. 9.3.3

²³ ibid

²⁴ Brath (2011) s. 76

I en sak fra 2014 hadde søker blitt utsatt for trusler, vold og vært vitne til vold mot nærstående av sin far.²⁵ Søker anførte at psykiske skader kombinert med frykt for oppgitt skadevolder hadde gjort det vanskelig for søker å sette sine psykiske plager i sammenheng med det aktuelle forholdet, og å holde oppgitt skadevolder ansvarlig. Det forelå erklæring fra spesialister om at søker var traumatisert og hadde symptomer forenelige med posttraumatisk stresslidelse. Nemnda kom til at kravet var både strafferettslig- og sivilrettslig foreldet, sistnevnte ble begrunnet med at søker burde hatt kunnskap om sammenhengen mellom den straffbare handlingen og skaden på et tidligere tidspunkt. Det ble videre lagt til grunn at frykten for represalier er uten betydning ved vurderingen av om forholdet er foreldet.

Selv om det bare er tale om én avgjørelse, er det likevel rom for å stille spørsmålstegn ved den vurdering av foreldelse som her har funnet sted. Når saker om familievold omhandler kompliserte situasjoner som ofte er kjennetegnet av avhengighetsforhold, emosjonelle bånd og store psykiske påkjenninger, fremstår det ikke som tilstrekkelig i tråd med hensynene bak familievoldsbestemmelsen og voldsoffererstatningsordningen at det skal legges så mye vekt på når søker burde hatt kunnskap om sammenhengen. Frykten for represalier er en av hovedgrunnene til at mange ofre for familievold vegrer seg fra å gjøre noe, noe som tilsier at denne frykten bør vært et moment i vurderingen. Det er likevel viktig å understreke at det ikke kan legges for mye vekt på denne ene avgjørelsen, da det kan være andre vurderingsmomenter som har spilt en større rolle eller som ikke kommer skikkelig frem i referatet av avgjørelsen som er tilgjengelig for meg. Avgjørelsen i seg selv viser imidlertid at forhold som ofte er typiske for saker om voldtekt og familievold ikke alltid blir tatt hensyn til i ordningen med voldsoffererstatning.

²⁵ Jf. ENV-2014-576

5 Ansvarsgrunnlaget – atferdens betydning i bevisvurderingen

5.1 Den straffbare handlingen

5.1.1 Hva ligger i vilkåret ”straffbar handling”?

I voldsoffererstatningsloven § 1 heter det at *”den som har lidd personskade som følge av en straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten, eller dennes etterlatte, har rett til voldsoffererstatning fra staten etter reglene i loven her”*.

Bestemmelsen angir det saklige virkeområdet for loven, og gir med andre ord uttrykk for hvilke straffbare handlinger som kan gi grunnlag for voldsoffererstatning. Det er gjennom dette hovedvilkåret om ”straffbar handling” at man ser det kriminalpolitiske hensynet bak voldsoffererstatningsordningen komme til uttrykk.

Bestemmelsen ble endret ved lov 21. desember 2007 nr. 125, som frem til da het at handlingen som kunne danne grunnlag for erstatning måtte være en *”... forsettlig legemskrenking eller annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang”*.

Endringen representerer en viss liberalisering av hvilke straffbare handlinger som omfattes av ordningen. Den ble begrunnet med at ordlyden bedre vil harmonisere med nyere strafferettslig terminologi, og departementet ville få tydeligere frem at det ikke skal være et vilkår at man har vært utsatt for vold eller tvang i snever forstand.²⁶

Med denne endringsloven kan man trekke paralleller til de endringene voldtektsbestemmelsen gjennomgikk i 2000. Som jeg kommer tilbake til under punkt 5.1.2 valgte lovgiver å fjerne tvangselementet fra lovteksten for å unngå uønsket fokus på voldtektsfres egen atferd. Her ser man helt klart hvordan ordningen med voldsoffererstatning følger de endringer som har funnet sted på straffelovgivningens område når det kommer til økt beskyttelse av voldtekts ofre og deres atferd.

I vurderingen av om det foreligger en straffbar handling må både de objektive og subjektive straffbarhetsbetingelsene være til stede. Det innebærer at handlingen må falle innenfor en straffebestemmelse, gjerningspersonen må ha utvist tilstrekkelig subjektiv skyld og det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn som nødrett eller nødverge. Gjerningspersonen må også

²⁶ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) pkt. 3.1

være strafferettslig tilregnelig, noe som utelukker mindreårige og personer som var psykotiske i gjerningsøyeblikket.²⁷

I de tilfeller skadevolderen allerede er straffedømt for handlingen som gir grunnlag for søknaden om voldsoffererstatning, foreligger det en strafferettslig skyldkonstatering som man kan basere seg på. Det er imidlertid ikke noe vilkår om at det må foreligge en fellende straffedom for at erstatning skal kunne tilkjennes. En dom i en straffesak er ikke bindende i en senere sivil sak.²⁸ En frifinnende straffedom avskjærer med andre ord ikke fra erstatningsansvar, og tilsvarende gjelder der det ikke er reist tiltale mot den antatte skadevolderen i det hele tatt. Grunnen er at kravene for bevis er vesentlig strengere i en straffesak enn i en erstatningssak, noe jeg vil komme nærmere inn på nedenfor.

Dersom det ikke foreligger en fellende straffedom må voldsoffererstatningsmyndighetene foreta en selvstendig bevisdømmelse under beviskravet klar sannsynlighetsovervekt for å fastslå om et straffbart forhold har funnet sted.²⁹ I denne vurderingen kommer som sagt forvaltningens utredningsplikt særlig på spissen. Når det skal vurderes om det foreligger en straffbar handling etter loven må alle sider av saken være så godt opplyst som mulig.

I 2013 endte bare rundt 130 av de mellom 8000 og 16 000 voldtektene og voldtektsforsøkene i fellende dom. Det tilsvarer fellende dom i omtrent én av 100 voldtektssaker.³⁰ Det igjen innebærer at voldsofferforvaltningsorganene i svært mange tilfeller må foreta en selvstendig vurdering av vilkåret ”straffbar handling”.

Når Kontoret og Nemnda må foreta en selvstendig vurdering av om det foreligger en straffbar handling vil det også i denne delen av prosessen legges vekt på betydningen av skadelidtes egen atferd. Det innebærer at måten søker har oppført seg på både i forkant av og etter den aktuelle hendelsen vil spille en rolle i vurderingen av om hendelsen kan karakteriseres som straffbar. Med andre ord vil skadelidtes egen troverdighet være et av de viktigste momentene i bevisvurderingen.

²⁷ Mæland (2012) s. 83

²⁸ Brath (2011) s. 37

²⁹ Brath (2011) s. 39.

³⁰ 1 av 100. Er det vits i å anmelde voldtekt? Hentet 2. mai fra <http://mm.aftenposten.no/2015/1-av-100/>

Det må også kunne antas at en frifinnende dom vil kunne spille en rolle i vurderingen, selv om en frifinnelse i utgangspunktet ikke er til hinder for eventuelle erstatningsrettigheter. Det kan man også lese ut av praksis rundt voldsoffererstatningsordningen.³¹

Innledningsvis nevnte jeg at hovedvekten av de endringer som har funnet sted i strafferettslovgivningen i senere tid, har skjedd innenfor de bestemmelser som omhandler seksuelle overgrep og familievold. Dette må anses å være resultatet av en holdningsendring hvor fokuset på ofre og hvordan disse kan vernes gjennom lovgivningen har stått i sentrum, i tillegg til en anerkjennelse av disse bestemmelsenes komplekse bevissituasjon. I denne delen av oppgaven skal jeg se nærmere på hvordan overgrep og familievold reguleres i straffelovgivningen, og vise hvordan vilkårene for erstatning kommer på spissen på grunn av disse straffbare forholdenes karakter.

5.1.2 Voldtekt

Voldtekt er betegnelsen på de forbrytelser hvor noen ufrivillig blir påtvunget seksuell omgang. Slike seksuelle overgrep er kriminalisert i straffeloven (strl.) § 192. Bestemmelsen regulerer straffbarheten av seksuelle overgrep av forskjellige slag, og gir inntil ti år i fengsel.

Seksuelle overgrep kjennetegnes av at den straffbare gjerningens karakter er komplisert, noe som innebærer at bevissituasjonen er utfordrende. Svært ofte er det bare offer og overgriper til stede, noe som fører til få eller ingen vitnebevis og i verste fall en ”ord mot ord”-bevissituasjon. I motsetning til andre voldshandlinger, vil seksuelle overgrep i mange tilfeller ikke resultere i fysiske skader. De psykiske konsekvensene er ikke like lett å bevise som fysiske skader kan være, noe som igjen kompliserer bevissituasjonen. Videre vil tekniske bevis være avhengig av offerets egenhandling i ettertid, for eksempel kan viktige bevis gå tapt dersom offeret ikke oppsøker lege. Denne type overgrep medfører at offeret står i en psykisk utfordrende og sårbar situasjon, noe som kan få konsekvenser for oppførsel i ettertid. Handlingenes karakter og den posisjon ofrene blir satt i har ført til at straffebudet i stor utstrekning tar sikte på å verne ofrene i best mulig grad. De endringene bestemmelsen har vært gjenstand for den siste tid har alle det fellestrekk at de har bidratt til et stadig bedre vern for ofrene og sårbarheten i forhold til egen atferd.

³¹ Se f.eks. ENV-2014-533 hvor det uttales om en frifinnende dom at ”rettens avgjørelse er likevel et tungtveiende moment, da den er avgjort på bakgrunn av en umiddelbar bevisførsel for domstolene”

I år 2000 ble bestemmelsen utvidet til å omfatte forhold som tidligere bare ble omfattet av de mildere bestemmelsene i §§ 193 og 194. Endringen medførte at bestemmelsens første ledd fikk en bokstav b som omhandler overgrep hvor fornærmede ikke er i stand til å motsette seg handlingen, og at grovt uaktsom voldtekt ble straffbart. Videre ble minstestrafen for forsettlig voldtekt til samleie hevet fra ett til to års fengsel.³²

Utvidelsen av § 192 første ledd bokstav b til å omfatte forhold som tidligere bare var omfattet av mildere bestemmelser, innebærer at seksuell omgang med hjelpeløs person også klassifiseres som voldtekt. Hjelpeløshet er nå et alternativt vilkår til tvang, noe som medfører at bestemmelsen ikke lenger inneholder et uttrykkelig krav om tvang. Typisk for de fleste overgrep som faller inn under denne delen av bestemmelsen er situasjoner hvor den som blir utsatt for overgrep sover eller er ute av stand til å motsette seg angrep som følge av høyt inntak av alkohol eller andre rusmidler. Slike tilfeller karakteriseres av den grunn ofte som sovevoldtekter.

Tvangselementets kvalifiserte karakter gjennomgikk også en endring. Mens det tidligere var et krav om at tiltalte måtte ha fremkalt frykt for noens liv eller helse for å oppfylle gjerningsbeskrivelsen, medførte endringen at det nå er tilstrekkelig at gjerningspersonen bruker truende atferd for å skaffe seg seksuell omgang.³³

Motivasjonen bak disse endringene kan man finne i lovforarbeidene til endringsloven. Lovgiver ønsket ikke å fremheve tvang som et vilkår, fordi vilkåret ble ansett for å føre til en for sterk fokusering på fornærmedes atferd og motivasjon, i stedet for gjerningsmannen.³⁴ Hensikten var å belyse ufrivillig seksuell omgang som det essensielle ved voldtekten, fremfor tvang som frem til da hadde vært et av de mest sentrale elementene. Man ville altså unngå et uønsket fokus på fornærmedes atferd og valgmuligheter i en situasjon som ellers er karakterisert av at vedkommende er utsatt for vold eller truende atferd.³⁵ Ved lovendringen har det avgjørende spørsmålet dermed blitt om det foreligger årsakssammenheng mellom voldsutøvelsen og/eller den truende atferden, og den seksuelle omgangen.³⁶ Her kan man se at

³² Ot.prp.nr. 28 (1999-2000)

³³ Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) punkt 4.3.4.1

³⁴ ibid

³⁵ Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) s. 111

³⁶ ibid

endringen har medført økt beskyttelse for ofrene, ved å minimere fokuset på deres oppførsel i forbindelse med overgrepet.

Videre har formålet med å kriminalisere grovt uaktsomt voldtekt blitt begrunnet i et ønske om å få flere domfellelser i voldtektssaker, for slik å bedre kvinners vern. I forarbeidene ble det fremhevet at den grovt uaktsomme voldtekten er en klanderverdig handling som bør være straffbar på lik linje med andre seksuelle overgrep.³⁷ Videre var hevingen av minstestrafen et resultat av lovgivers ønske om strengere straffer for seksualforbrytelser.

I 2010 ble straffeloven igjen endret, og det ble da slått fast at minstestrafen for voldtekt skulle heves og at straffenivået for andre seksualforbrytelser skulle opp, i gjennomsnitt med 30 prosent. I forarbeidene til endringsloven vises det til Soria Moria-erklæringen fra den daværende regjeringen, hvor en av målsettingene var å få opp straffenivået for voldtekt. Det gis uttrykk for at nivået må *”reflektere at voldtekt er en av de mest alvorlige forbrytelsene mot en persons fysiske, psykiske og seksuelle integritet, og vil som oftest ha dyptgripende skadevirkninger og medføre reduksjon i livskvalitet for den som rammes”*.³⁸

Det er klart at endringene er et resultat av sterkt kriminalpolitisk ønske om bedre vern av voldtekts ofre etter et stadig økende fokus på fornærmedes rolle i straffelovgivningen. Lovendringene har medført at man har gått nærmest helt bort fra å fokusere på skadelidtes oppførsel i forbindelse med en voldtekt. Det innebærer at ofres oppførsel anses irrelevant dersom det kan påvises at en voldtekt har funnet sted.

Den økte beskyttelsen reflekteres også i domspraksis. Høyesterett har for eksempel i flere tilfeller fra nyere tid skjerpet straffen for overgrep mot kvinner som ikke har vært i stand til å motsette seg overgrep eller voldtekt, såkalte sovevoldtekter.

I en dom fra 2013 videreførte Høyesterett utgangspunktet som kommer til uttrykk i forarbeidene om at det ikke skal være noe skille i normalstraffnivå etter bokstav a, b og c i straffelovens § 192. Det ble også understreket at det ikke skal skilles mellom voldtekt av våkne og sovende personer, og førstvoterende viser også her til forarbeidene.³⁹ Saken

³⁷ Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) s. 31

³⁸ Prop. 97 L (2009-2010) s. 17

³⁹ jf. Rt. 2013 s. 853 avsnitt 14

omhandlet en ung jente som hadde blitt utsatt for overgrep mens hun sov etter å ha blitt overstadig beruset. Høyesterett dømte tiltalte til fengsel i to år.

Selv om voldtektsbestemmelsen har vært gjennom endringer som alle har vært til fordel for ofre, og domspraksis ser ut til å følge denne utviklingen, har blant annet FNs kvinnekomité likevel rettet hard kritikk mot det norske rettsvesenets behandling av voldtektssaker.⁴⁰ I kritikken er det særlig lagt vekt på at for mange saker blir henlagt og at straffeutmålingen er for mild. Som tallene Aftenposten kunne legge frem våren 2015 viser, vil åtte av ti anmeldelser aldri nå rettsalen. Videre er frifinnelsestallet i dag på 25 prosent.⁴¹

Disse tallene reflekterer den utfordringen den komplekse bevissituasjonen saker om seksuelle overgrep medfører. Selv om man gjennom lovgivningen øker vernet av ofrene ved å minimere fokuset på deres egen atferd, viser tallene at manglende bevis og oppførsel likevel vil spille en rolle i bevisvurderingen. Dette fører til at denne i stor grad vil handle om offerets troverdighet av mangel på andre fysiske og tekniske bevis.

5.1.3 Familievold

Vold i nære relasjoner, også kalt familievold, reguleres i straffeloven § 219. Bestemmelsen fikk sitt nåværende innhold ved lov 21. desember 2005 nr. 131, en endring som medførte at bestemmelsen mer eller mindre ble et nytt straffebud. Begrunnelsen for bestemmelsens nye innhold var et ønske om et straffebud som favner om kompleksiteten og helheten ved vold i nære relasjoner som de generelle straffebudene ikke ville fanget opp på tilsvarende måte.⁴²

I forarbeidene ble det lagt vekt på at andre straffebud ikke ville dekke alle aspekter av vold i nære relasjoner, fordi selve kjernen i bestemmelsen er den vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen av den nærstående. I tillegg til at det ble ansett for å være et reelt behov for denne bestemmelsen, understreket departementet viktigheten av at straffebudet ville synliggjøre at samfunnet ikke aksepterer vold mot nærstående.⁴³

⁴⁰ Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Lastet ned 20. februar 2015 fra <http://foreninger.uio.no/jurk/aktuelt/2012/cedaw.html>

⁴¹ 1 av 100. Er det vits i å anmelde voldtekt? Hentet 3. mai fra <http://mm.aftenposten.no/2015/1-av-100/>

⁴² Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) punkt 4.3.4

⁴³ ibid. Se også Knut Storberget sin artikkel "En strafferett for fremtiden" i TFS 2010-4, hvor han gir uttrykk for at bekjempelse av mishandlinger i nære relasjoner er et av regjeringens hovedsatsingsområder

Det følger også av forarbeidene at regjeringen i senere år har økt oppmerksomheten mot vold i nære relasjoner. Det gis uttrykk for at familievold er et tillitsbrudd fordi det skjer der man i utgangspunktet skal føle seg trygg. Denne formen for vold rammer altså særlig hardt, også ovenfor de som volden ikke er direkte rettet mot.⁴⁴

Bestemmelsen retter seg altså mot familiemedlemmer eller mot andre personer som gjerningspersonen har hatt eller har en nær relasjon til, og den rammer gjentakende eller særlig grove krenkelser, jf. strl. § 219. Familievold kan i mange tilfeller karakteriseres som et skjult samfunnsproblem, all den tid volden ofte finner sted i hemmelighet bak husets fire vegger. Menn er mest utsatt for vold utenfor hjemmet, mens statistikk viser at det er kvinner som oftest er utsatt for vold i hjemmet, med kjent gjerningsperson.⁴⁵

Bedømmelse av familievold vanskeliggjøres av det straffbare forholdets kompleksitet. Bevissituasjonen er svært vanskelig, det er tale om avhengighetsforhold, sakene er ofte forbudet med skam og de lange tidslinjene innebærer at bevisene i mange tilfeller ene og alene vil omhandle ofrenes atferd og troverdighet. Den utfordrende bevissituasjonen reflekteres i tall som viser at over halvparten av familievoldssakene henlegges på grunnlag av beviset stilling.⁴⁶

Utviklingen av dette straffebudet viser klart et ønske om økt fokus på familievold som et samfunnsproblem og også et ønske om å gi ofre for familievold et bedre strafferettslig vern, men det viser også utfordringene med bevisvurderingen. Som i voldtektssaker, vil bevissituasjonen også i disse sakene i mange tilfeller handle om partenes atferd og troverdighet, i mangel på andre bevis.

⁴⁴ Ot.prp. nr. 10 (2007-2008) pkt. 2.1. Regjeringen ønsker blant annet å styrke barns stilling ved å fremme en egen lovbestemmelse om voldsoffererstatning til barn som har opplevd vold mot nærstående person.

⁴⁵ Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner. Hentet 10. mai fra https://www.regjeringen.no/contentassets/97cdeb59ffd44a9f820d5992d0fab9d5/hplan-2014-2017_et-liv-uten-vold.pdf

⁴⁶ Aas (2013) s. 242

5.2 Nærmere om beviskravet ”klar sannsynlighetsovervekt”

5.2.1 Generelt om beviskravet

Etter voerstl. § 3 kreves det som allerede nevnt en ”klar sannsynlighetsovervekt” for at skadelidte har blitt skadet som følge av en straffbar handling. Loven oppstiller med andre ord et strengere beviskrav enn det som er tilfellet i alminnelig erstatningsrett, hvor hovedregelen er simpel sannsynlighetsovervekt.

På den annen side er beviskravet som oppstilles i voldsoffererstatningsordningen ikke like strengt som det som kreves for strafferettslig domfellelse. I strafferetten må det bevises utover enhver rimelig tvil at tiltalte har begått den straffbare handlingen. Det innebærer et beviskrav på tilnærmet 100 % sannsynlighet⁴⁷

I forarbeidene begrunnes beviskravet med at det skal legges til grunn at det er begått en straffbar handling.⁴⁸ Slik sett skiller ordningen med voldsoffererstatning seg fra alminnelige erstatningssaker, og det legges vekt på at hensynet til skadevolder og den belastning som følger av å bli stemplet som en kriminell rettferdiggjør det skjerpede beviskravet om klar sannsynlighetsovervekt.

Videre argumenteres det for at det ikke bør stilles lavere krav til bevis i voldsoffererstatningssaker enn i domstolene, for da ville *«de personer som forfølger kravet sitt direkte overfor den prinsipalt ansvarlige, skadevolderen, stilles overfor strengere beviskrav enn de som søker dekning av staten gjennom voldsoffererstatningsordningen»*⁴⁹

Når beviskravet er klar sannsynlighetsovervekt, kreves det mer av bevisene enn i de tilfeller hvor det kun kreves simpel sannsynlighetsovervekt. Det innebærer at det stilles strengere krav til skadelidtes egen atferd og troverdighet enn det som følger av alminnelig erstatningsrett. Det skjerpende kravet kommer i nemndspraksis til uttrykk ved at det som regel kreves bevismomenter utover en troverdig forklaring fra søker.⁵⁰

⁴⁷ Hov (2007) s. 361

⁴⁸ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) s. 23

⁴⁹ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) s. 25

⁵⁰ F.eks. ENV-2014-2086 og ENV-2014-3779

5.2.2 Praktiseringen av beviskravet i saker om voldtekt og familievold

I saker om voldtekt og familievold vil bevissituasjonen innebære at man ofte ikke har andre bevis enn skadelidtes egen forklaring å forholde seg til, noe som medfører at nesten all fokus vil ligge på troverdigheten. Når det er troverdigheten som står i sentrum vil holdninger til atferd kunne smitte over på bevisvurdering. I domstolene er bevisførselen umiddelbar, noe som innebærer at bevisene føres direkte for den dømmende rett.⁵¹ Selv om det følger av straffeprosessloven (strpl.) § 134 at det er begrenset adgang til å føre bevis om et vitnesandel eller for å svekke et vitnes troverdighet,⁵² kan troverdighet som bevis føre til holdninger om atferd likevel kommer til syne.

Regjeringens voldtektsutvalg intervjuet i 2008 en rekke juryledere om årsakene til frifinnelse i voldtektssaker i domstolene.⁵³ Resultatene man kom frem til var kanskje ikke overraskende, men likevel nedslående, og ikke helt i tråd med den utviklingen av voldsofres vern som har funnet sted på strafferettens område den siste tiden. Utvalget fant at enkeltmedlemmer av juryen i stor utstrekning hadde benyttet moral i sin bevisvurdering, og denne moralen rettet seg først og fremst mot fornærmedes atferd. I juryrommet var det brukt uttrykk som ”pene piker gjør ikke sånt”, ”den tøtta visste hva hun gikk til” og ”en ordentlig jente blir ikke igjen slik”.⁵⁴

I en nyere undersøkelse av norske dommers holdninger dokumenteres tilsvarende holdninger. Selv om resultatene viste at lekdommere og fagdommere i liten grad hadde stereotypiske og feilaktige oppfatninger om voldtekter, fant man likevel at 13 prosent av de spurte mener at kvinner som ”hisser opp en mann seksuelt, men som ikke egentlig ønsker sex, må ta konsekvensene”.⁵⁵

Studien, som er gjennomført av forskere ved NTNU i samarbeid med Helse Stavanger og Domstolsadministrasjonen, viser at dommere over 60 år har flere fordommer om voldtekts ofre enn yngre. Det er de eldre, mannlige lekdommerne som tror mest på voldtektsmytene, mens yngre, kvinnelige fagdommere tar størst avstand fra dem. I studien gis

⁵¹ Andenæs (2012) s. 167

⁵² Andenæs (2012) s. 409

⁵³ 1 av 100. Er det vits i å anmelde voldtekt? Hentet 3. mai 2015 fra <http://mm.aftenposten.no/2015/1-av-100/>. Undersøkelse referert i Aftenposten, se NOU 2008: 4 Fra ord til handling

⁵⁴ ibid

⁵⁵ Voldtektsmyter og kjønnsjåvinisme blant norske lekdommere og fagdommere. Hentet 26. april 2015 fra http://www.psykologtidsskriftet.no/?seks_id=413199&a=2

det uttrykk for følgende: *”problematiske blir det imidlertid først når myter om voldtekt innvirker på vurderinger av skyldspørsmålet i voldtektssaker. Denne problematikken er ikke direkte studert i rettssalen, men slike holdninger antas å virke på rettsprosessen”*.⁵⁶

Dagens rettspraksis med bruk av jury i lagmannsretten krever ingen begrunnelse for skyldspørsmålet, i motsetning til i tingretten. I undersøkelsen henvises det til studier som indikerer at begrunnelse av skyldspørsmålet i større grad vil sikre at bevisene blir systematisk prosessert, og at effekten av voldsmyter blir redusert.⁵⁷

I en rapport fremlagt i 2007, tar Riksadvokaten for seg politiets og påtalemyndighetenes håndtering av voldtektssaker. Rapporten viser at moralske holdninger til den fornærmedes atferd kan spille inn når lagrettens medlemmer skal vurdere dennes troverdighet. Riksadvokaten trekker frem eksempler på hvordan lagretten viser skepsis til fornærmedes livstil, motiv for anmeldelse av voldtekt, og mer generelle moralske oppfatninger om hvordan man skal te seg.⁵⁸

Selv om ordlyden i straffebestemmelsen om voldtekt ikke åpner for å legge vekt på skadelidtes atferd i bevisvurderingen, viser disse undersøkelsene tendenser til at skadelidtes troverdighet likevel har blitt satt på prøve på grunn av egen atferd. Da det foretas en strafferettslig vurdering av beviskravet i ordningen med voldsoffererstatning, kan det stilles spørsmål ved om forvaltningsorganene i erstatningsspørsmålet påvirkes av den bevisvurdering som finner sted i domstolene av straffespørsmålet.

I forbindelse med sin avhandling fra 2007, undersøkte Nicolaisen vedtak hvor søknad om voldsoffererstatning ble mottatt ved Kontoret for voldsoffererstatning i løpet av 2005, og som var ferdig behandlet og registrert innen 1.juli 2007. Materialet ble gjennomgått og sortert slik at det kun var saker med kvinner over 18 år som hadde vært utsatt for voldtekt etter straffeloven § 192 som var representert. Praksisundersøkelsen bestod av til sammen 150 saker, hvor omtrent 93 % er regulert av voldsoffererstatningsloven.⁵⁹

⁵⁶ ibid

⁵⁷ Nå vil imidlertid Stortinget fjerne juryordningen, noe mange mener spesielt vil bedre rettsikkerheten til voldtekts ofre, jf. Stortinget fjerner juryen fra rettsalen, hentet 12. mai 2015 fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Stortinget-fjerner-juryen-fra-rettssalen-8015604.html>

⁵⁸ Riksadvokaten, En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v., Rapport nr. 1/2007, s. 59

⁵⁹ Nicolaisen (2007) s. 6

Av de 61 avslagene i materialet ble nesten 69 % avslått på grunn av mangel på klar sannsynlighetsovervekt for straffbar handling. I omtrent 34 % av avslagene var klar sannsynlighetsvekt alene avslagsgrunn, i resten av avslagene (ca. 21 %) var det som oftest i kombinasjon med anmeldelsesvilkåret.⁶⁰ Tallene viser dermed at det som oftest er manglende sannsynlighetsvekt som er årsak til avslag på søknad om voldsoffererstatning etter voldtekt. Det innebærer at forvaltningsorganene i de fleste avslagstilfeller ikke finner det tilstrekkelig bevist at det har skjedd en straffbar handling i form av voldtekt som har ført til en skade.

I en årsrapport for 2014 har Kontoret for voldsoffererstatning utarbeidet en statistikk over alle søknader som har kommet inn i løpet av året. Det fremgår av denne rapporten at for seksuelle overgrep eller voldtekt regulert i § 192 ble 335 saker behandlet ved lov etter 01.01.2011. 152 søknader ble innvilget, 183 fikk avslag. Over halvparten av søknadene ble med andre ord avslått.⁶¹ Ser man disse tallene i sammenheng med Nicolaisens funn, tyder det på at et flertall av søknadene som fikk avslag i 2014 også ble avslått på grunnlag av manglende sannsynlighetsovervekt.

For familievold regulert i § 219 ble 295 søknader behandlet ved lov etter 01.01.2011. Her ble 196 saker innvilget, mens 99 ble avslått. Omtrent en tredjedel av vedtakene omhandlende familievold endte altså i avslag.⁶² Årsrapporten er taus om årsakene til avslagene, men i samsvar med sakene om voldtekt må det kunne antas at det også for disse tilfellene vil være den manglende sannsynlighetsovervekten som er grunnen. I de avgjørelser fra Erstatningsnemnda fra senere tid som er tilgjengelige på Rettsdata sin database, omhandler 43 av dem familievold. 14 av disse søknadene endte i avslag, og i ni av avslagene var det manglende sannsynlighetsovervekt som var grunnlaget.⁶³ Det innebærer at mangel på klar sannsynlighetsovervekt er den største grunnen til avslag også i nemnda.

Når det som oftest er manglende bevis innen ansvarsgrunnlaget som fører til avslag i både voldtekts- og familiesaker, må det undersøkes nærmere hva som vektlegges i vurderingen av

⁶⁰ Nicolaisen (2007)s. 44

⁶¹ Årsrapport, 2014, Kontoret for voldsoffererstatning. Hentet 3. april 2015 fra: <http://www.voldsoffererstatning.no/arsrapporter.326995.no.html>

⁶² ibid

⁶³ jf. ENV-2015-398, ENV-2014-4222, ENV-2013-3448, ENV-2013-3444, ENV-2013-3115, ENV-2013-2694, ENV-2013-3017, ENV-2012-2354, ENV-2013-2751

om det foreligger en tilstrekkelig sannsynlighetsovervekt for at det har skjedd en straffbar handling i slike saker.

Som jeg allerede har vist, byr saker om voldtekt og familievold på en utfordrende bevissituasjon, hvor man ofte ikke har andre bevis enn skadelidtes egen forklaring. Det innebærer at alt vil koke ned til at bevisvurderingen vil dreie seg om skadelidtes egen atferd og dens troverdighet. Det skjerpede beviskravet og den kompliserte bevissituasjonen slike saker medfører, kan føre til vurderinger som ikke er i tråd med hensynene som ligger bak ordningen.

I undersøkelsen sin fant Nicolaisen at Kontoret, i vurderingen om det forelå klar sannsynlighetsovervekt, ofte vektla fornærmedes og eventuelt skadevolders forklaring, sakkyndiges uttalelser og erklæringer, vitneforklaringer og fysiske funn.⁶⁴

Praksis fra nemnda viser at det også her legges vekt på sakkyndiges erklæringer, fysiske funn og vitneforklaringen i tillegg til skadelidtes egen forklaring. Disse momentene blir vektlagt både i saker om voldtekt og familievoldssaker.

Når flertallet av sakene innebærer at det fokuseres på å finne andre bevis enn søkers egen forklaring, tilsier det at de tilfellene hvor man ikke har andre bevis enn denne forklaringen, blir avvist. I Nicolaisen sin undersøkelse ble fire avslag begrunnet med at søkers forklaring alene ikke var tilstrekkelig til å bevise med klar sannsynlighetsovervekt at straffbar handling hadde funnet sted.⁶⁵

Dersom man har en medisinsk erklæring som dokumenterer skadene, viser praksis at det stiller søker i en særlig sterk posisjon. I ENV-2013-317 påstod søker at hun hadde blitt seksuelt mishandlet av sine besteforeldre da hun var barn. Bortsett fra medisinsk dokumentasjon fra en overlege som påviste psykiske lidelser, eksisterte det ingen andre bevis enn søkers egen forklaring. Nemnda slo fast at det forelå klar sannsynlighetsovervekt, og baserte avgjørelsen på at den medisinske dokumentasjonen støttet opp under skadelidtes forklaring.

⁶⁴ Nicolaisen (2007) s. 44

⁶⁵ ibid

Dersom det ikke eksisterer slik medisinsk dokumentasjon vil det kunne føre til at skadelidte ikke får søknaden sin innvilget. I ENV-2014-1087 avslo nemnda en søknad om voldsoffererstatning som følge av voldtekt. Søker hevdet hun hadde blitt utsatt for et seksuelt overgrep i 2009, men hadde ikke oppsøkt helsepersonell i forbindelse med overgrepet før i 2013. Nemnda begrunnet avslaget med at det ikke forelå tilstrekkelig bevis utover søkers egen forklaring, og at denne forklaringen ble svekket av at søker ikke hadde oppsøkt lege i etterkant av voldtekten.

I ENV-2013-3444 ble en søknad om erstatning på grunn av familievold avvist på tilsvarende grunnlag. Nemnda fant det ikke klart sannsynliggjort at søker hadde vært utsatt for vold og trusler av sin ektefelle, og la avgjørende vekt på at det ikke var fremlagt medisinsk dokumentasjon på søkers anførte skader. Med andre ord ble søkers troverdighet svekket av at hun ikke hadde oppsøkt lege.

Som nevnt i punkt 4.1 inneholder ikke voldsoffererstatningsloven lenger et tidsvilkår for anmeldelse. Praksis viser imidlertid at tidspunktet for anmeldelsen vil spille en rolle i bevisvurderingen. Det finnes flere tilfeller hvor Erstatningsnemda i voldtektssaker har lagt vekt på om forholdet er anmeldt umiddelbart etter hendelsen eller senere.

I ENV-2012-1459 tok Erstatningsnemda for seg en voldtektssak hvor overfallet hadde blitt anmeldt mer enn tre måneder etter at det fant sted. Skadevolder og skadelidte var bekjente, og førstnevnte hevdet at det hele hadde vært frivillig fra skadelidtes side. Nemnda la vekt på den sene anmeldelsen og kom til at det ikke forelå sannsynlighetsovervekt for at skadelidte hadde blitt utsatt for en voldtekt. I denne saken ser man hvordan tidspunktet for anmeldelse påvirker skadelidtes troverdighet som bevisgrunnlag. Det er problematisk fordi både seksuelle overgrep og familievold er overgrep som medfører en stor psykisk påkjenning, noe som kan påvirke deres atferd i ettertid.

Videre vil det kunne ha betydning om skadevolder selv forklarer seg. For innvilgelsesvedtakene fant Nicolaisen en tendens til at fornærmedes forklaring alene ble ansett tilstrekkelig til å bevise med klar sannsynlighetsovervekt at hun hadde vært utsatt for voldtekt i de sakene der skadevolder ikke hadde uttalt seg. I avslagsvedtakene har skadevolder

uttalt seg om voldtekten i betraktelig flere saker enn i innvilgelsesvedtakene.⁶⁶ Med andre ord vil det oftere få negativt utfall for skadelidte dersom dennes troverdighet måles opp mot skadevolders troverdighet, fordi beviskravet enklere er oppfylt i de tilfeller hvor skadevolder er ukjent.

I saker hvor fornærmede og skadevolder er bekjente eller har en nær relasjon, viser Nicolaisen i sin undersøkelse at desto nærere relasjonen er, desto lavere er innvilgelsesprosenten. Hvor skadevolder og fornærmede er bekjente eller de har eller har hatt en nær relasjon som kjæreste, samboer eller ektefelle, er innvilgelsesprosenten henholdsvis ca. 59 % og 50 %.⁶⁷ Med disse tallene kan man trekke linjer til saker om familievold. Når innvilgelsesprosenten er lav dersom det er tale om nære relasjoner, kan det innebære at det samme vil være tilfeller for saker om familievold. Det er fordi slike saker står i en særskilt vanskelig stilling bevismessig. Det er gjerne tale om hendelser langt tilbake i tid, som har foregått over flere år, og det er som oftest emosjonelle bånd som gjør det vanskelig å finne håndfaste bevis.

Når Nicolaisen sin gjennomgang indikerer at det er en fordel for fornærmede om hun ikke vet hvem skadevolder er, eller at han i alle fall ikke har avgitt forklaring til politiet, tilsier det at forvaltningsorganene her legger vekt på forhold som ikke burde ha betydning.

Det kan også være interessant å se på hvordan bevisvurderingen foregår i såkalte sovevoldtekter etter strl. § 192 første ledd bokstav b. I Nicolaisen sin gjennomgang finner hun at det i enkelte av avslagene vektlegges i fornærmedes disfavør at hun ikke husker noe om voldtekten og derfor ikke kan redegjøre godt nok for den. Videre blir det tidvis lagt vekt på at det ikke er funnet tegn på bruk av vold, noe som er problematisk all den tid denne delen av bestemmelsen ikke inneholder noe krav om vold, nettopp fordi den kjennetegnes av at fornærmede er ute av stand til å motsette seg overgrepet⁶⁸

Tilsvarende praksis følger av nyere avgjørelser. I ENV-2014-4234 fikk en søker avslag på voldsoffererstatning etter en slik såkalt sovende voldtekt etter bestemmelsens bokstav b. Nemnda kom til at det ikke var tale om klar sannsynlighetsovervekt, og baserte avgjørelsen på

⁶⁶ Nicolaisen (2007) s. 44

⁶⁷ ibid

⁶⁸ ibid

at det ikke forelå andre bevis enn søkers egen beskrivelse. Søker hadde vært beruset og det legges vekt på i avgjørelsen at hun skal ha uttalt at hun ikke husket noe av hendelsen.

Søknader på grunnlag av grovt uaktsom voldtekt kan også by på en utfordrende bevissituasjon. I ENV-2014-3779 kom nemnda frem til at det ikke forelå klar sannsynlighetsovervekt for at søker hadde blitt utsatt for forsettlig eller grovt uaktsom voldtekt. Kvinnen som søkte hevdet at hun under et nachspiel hadde blitt utsatt for seksuelt overgrep. Hun trodde hun hadde hatt samleie med en kompis som tidligere hadde ligget ved siden av henne i sengen, men det viste seg at det var oppgitt skadevolder. I bedømmelsen av at det ikke forelå klar sannsynlighetsovervekt, la nemnda vekt på at søker under samleiet hadde snakket med oppgitt skadevolder, og at han hadde avbrutt samleiet da hun protesterte. I denne saken legges det veldig stor vekt på skadelidtes oppførsel under overgrepet i vurderingen av hennes troverdighet, noe som innebærer at nemnda har vurdert i negativ grad at hennes atferd ikke er i tråd med den vanlige oppfatning av hvordan et voldtektsoffer sin atferd skal være.

Vektleggingen av objektiv dokumentasjon som bevisgrunnlag, og fokuset på skadelidtes atferd både før, under og etter handlingen, innebærer at man oppstiller visse retningslinjer eller normer for hvordan et offer for voldtekt og familievold bør reagere etter et overgrep. Et offer som anmelder overgrepet straks og får tilstrekkelig medisinsk dokumentasjon stiller mye sterkere enn et offer som ikke har gjort dette. Dersom et offer ikke oppfører seg i tråd med denne forventning viser praksisen at det kan ha betydning for dennes troverdighet. Når Kontoret og nemnda må forholde seg til prinsippet om ensartet praksis, nevnt i punkt 3, innebærer det at tidligere praksis legger til grunn retningslinjer for atferd som forventes fulgt. Når voldtekt og familievold i mange tilfeller vil kjennetegnes av emosjonelle bånd eller nære relasjoner mellom partene, må det kunne antas at slike ofre ikke alltid vil ha en atferd som svarer til denne forventningen, og dermed ikke oppfyller kravene som følger av disse retningslinjene.

Disse tankene har kommet til uttrykk tidligere. Kompetansesenteret for voldsofferarbeid har i forbindelse med forarbeidene til voldsoffererstatningsloven uttrykt bekymring over konsekvensene av beviskravet om klar sannsynlighetsovervekt. De uttaler at beviskravet kan føre til at loven ikke får den positive betydning for voldsofre som er intensjonen med voldsoffererstatningsloven. De har uttalt at beviskravet vil kunne innebære for stort fokus på

søkers troverdighet, ved at disse kan bli mistrodd eller tillagt skyld for de voldshandlinger de har vært utsatt for.⁶⁹

Voldtektsutvalget har også tilkjennegjort en bekymring for hvordan det skjerpede beviskravet går ut over skadelidte i negativ forstand i en utredning fra 2008. Det legges vekt på at voldsoffererstatningsloven bør ha sitt hovedfokus på fornærmedes interesser, og at det er uheldig dersom en del fornærmede ikke tilkjennes erstatning på grunn av det skjerpede beviskravet.⁷⁰

Det strenge kravet om klar sannsynlighetsovervekt og den kompliserte bevissituasjonen som følger av saker om voldtekt og familievold bærer preg av å påvirke det vern ofrene for slike straffbare handlinger har. Det skjerpede beviskravet og den kompliserte bevissituasjonen slike saker medfører, kan føre til vurderinger som ikke er i tråd med hensynene som ligger bak ordningen. Kontoret og nemnda kan ikke ta i bruk alminnelige erstatningsrettslige regler i vurderingen av ansvarsgrunnlaget, men må forholde seg til et beviskrav som nærmer seg det beviskrav man finner på strafferettens område. Man ser at spesielt i saker om familievold og voldtekt vil kravet medføre vanskeligheter, nettopp på grunn av den utfordrende bevissituasjonen, som påvirker den forvaltningsrettslige utredningsplikten Kontoret og nemnda har.

6 Kan ofre for voldtekt og familievold anses for å ha medvirket i erstatningsrettslig forstand?

6.1 Hva menes med medvirkning i voldsoffererstatningsordningen?

Selv om de tre hovedvilkårene for erstatning kan påvises, kan grunnlaget for erstatning helt eller delvis falle bort dersom skadelidte selv har skyld i skaden. Dette er en generell regel i erstatningsretten som baseres på et prinsipp om at det ikke er rimelig at skadevolder skal bære det fulle ansvar dersom skadelidte selv har medvirket til at skaden har oppstått.⁷¹

⁶⁹ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) pkt. 5.5

⁷⁰ NOU 2008: 4 pkt. 11.2.4

⁷¹ Lødrup (2005) s. 118

Denne regelen gjør seg også gjeldende i ordningen med voldsoffererstatning. Selv om de alminnelige vilkårene, og de prosessuelle kravene for øvrig, i utgangspunktet er oppfylt, kan retten til erstatning falle bort eller reduseres.

Det følger av voldsoffererstatningsloven § 10 at det er den generelle bestemmelsen i skadeerstatningsloven (skl.) § 5-1 som kommer til anvendelse ved nedsettelse eller bortfall av voldsoffererstatning på grunn av skadelidtes medvirkning.

Etter denne bestemmelsen kan medvirkning finne sted på to alternative måter. For det første vil det være tale om medvirkning når skadelidte har «medvirket til skaden ved egen skyld», jf. skl. § 5-1 nr. 1.

Implisitt i vilkåret medvirket ligger det et krav om årsakssammenheng mellom den aktuelle handlingen som medvirkningen representerer og skaden. Skyld betyr at skadelidte burde ha handlet annerledes slik at skaden hadde blitt hindret eller redusert. Det må med andre ord vurderes om hvorvidt skadelidte har utvist den forsiktighet situasjonen krevde, og det er tilstrekkelig at skadelidte ved sin oppførsel har økt risikoen for at skaden skal inntre.⁷²

For det andre vil det være medvirkning når skadelidte ”i rimelig utstrekning har latt være å fjerne eller minske risikoen for skade eller etter evne å begrense skaden”, jf. skl. § 5-1 nr. 2. Det kan innebære en vurdering av om skadelidte har akseptert en risiko, og jeg vil komme nærmere inn på dette alternativet nedenfor.

Det er viktig å få frem at den generelle medvirkningsbestemmelsen er en kan-regel. Det innebærer at man må vurdere hvert tilfelle konkret og at avgjørelsen må bero på en rimelighetsvurdering.

Videre vil heller ikke enhver oppførsel som teoretisk sett kan betegnes som medvirkning, bli regnet som det i erstatningsrettslig sammenheng. Praksis til bestemmelsen viser at medvirkningen må være av en viss størrelsesorden for at den skal tillegges vekt.⁷³

Ser man hen til voldsoffererstatningsordningen, innebærer medvirkningsregelen således at erstatningsretten kan falle bort selv om det er på den rene at skadelidte har blitt utsatt for en

⁷² Lødrup (2005) s. 119

⁷³ Lødrup (2005) s. 120

straffbar handling. Dersom en person har blitt påført en legemsbeskadigelse som i utgangspunktet kvalifiserer til voldsoffererstatning, vil denne erstatningen kunne avkortes eller bortfalle dersom skaden for eksempel oppstod som følge av en slåsskamp hvor skadelidte selv provoserte frem et angrep.

Medvirkningsregelen åpner imidlertid for bortfall på generelt grunnlag i voldsoffererstatningsordningen. Det medfører at ordlyden i bestemmelsen også åpner for at både voldtektsofre og ofre for familievold kan miste sin erstatningsrett på bakgrunn av egen atferd som tilsier at de selv på noe slags vis har medvirket til at skaden har oppstått. Det vil spesielt være medvirkningsbestemmelsens andre alternativ om egeneksponering for risiko som kan være relevant for disse tilfellene. Denne definisjonen av medvirkning kan også beskrives som skadelidtes aksept av risiko, hvor ordlyden åpner for at man tolker vilkåret som et krav til skadelidte om å ta forholdsregler.

Straffebudenes konstruksjon og ofrenes vern tilsier imidlertid at det vanskelig lar seg finne situasjoner hvor en person utsatt for seksuelle overgrep eller familievold kan anses for å ha medvirket til skaden selv. Spørsmålet er om det finnes tilfeller i praksis hvor dette har blitt lagt til grunn. Med andre ord må det undersøkes om egen medvirkning til familievold og voldtekt er noe som har blitt eller bør bli lagt til grunn i forvaltningsorganene som behandler adgangen til voldsoffererstatning.

6.2 Vurderingen av medvirkning i praksis

6.2.1 Voldtektsofre

Utviklingen av straffebestemmelsen om seksuelle overgrep som har funnet sted i senere tid er et resultat av at man har endret fokus på hvilken rolle slike overgrep og ofre har i samfunnet. Straffelovgivningen gir ikke rom for å legge skyld på voldtektsofre, uavhengig av omstendighetene rundt overfallet. I forarbeidene til den nye straffeloven understrekes det at

en form for voldtekt ikke skal anses som mer straffverdig enn de andre, loven skal uforholdsmessig ramme alle voldtekter.⁷⁴

Undersøkelser viser imidlertid, som tidligere påpekt, at det fortsatt finnes dem som mener at en kvinne helt eller delvis vil bære skyld for å bli voldtatt dersom hun er beruset og blir med en mann hjem.⁷⁵ Dersom en kvinne flørter, er beruset eller kler seg utfordrende, mener også mange at kvinnen har helt eller delvis ansvar.⁷⁶

Disse undersøkelsene viser at det fortsatt eksisterer en oppfatning i samfunnet om at ofre for voldtekt selv vil bære en del av skylden dersom disse har oppført seg på en spesifikk måte. Det innebærer at flere mener det foreligger en sammenheng mellom skadelidtes atferd og voldtekt, et forhold som i denne sammenheng må anses for å være noe som kan defineres som en aksept av risiko, og dermed medvirkning i erstatningsrettslig forstand. Selv om lovgivningen ikke åpner for slike betraktninger, må det undersøkes om disse likevel kommer til uttrykk i praksis.

I Rt. 1988 s 532 fikk fornærmede i en voldtektssak sitt oppreisningsbeløp forhøyet med 20 000 kr etter daværende skadeerstatningsloven § 3-5 første ledd bokstav b, jf. § 3-3. I den forbindelse uttalte førstvoterende på et mer generelt grunnlag at oppreisning må ta utgangspunkt i en bred, skjønnsmessig vurdering av hva det i det konkrete tilfelle vil være rimelig å tilkjenne. Høyesterett tok ikke stilling til den generelle lempingsregelen i § 5-1 i dommen, men det gis uttrykk for at medvirknings- og risikosynspunkter i vanlig erstatningsrettslig forstand må tillegges en mer begrenset vekt ved straffbare hendelser. Førstvoterende legger imidlertid også til grunn at det *”i særlige tilfelle må kunne tas hensyn til fornærmedes eget forhold ved utmålingen av oppreisningen”*.⁷⁷

Denne dommen viser dermed at det i praksis har blitt åpnet for at fornærmedes atferd ved seksuelle overgrep kan ha noe å si for adgangen til erstatning.

⁷⁴ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009)

⁷⁵ Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014 s. 12. Hentet 20. februar fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/jd/dokumenter/planer/handlingsplan_mot_voldtekt_2012-2014.pdf

⁷⁶ Ny rapport fra Amnesty og reform. Hentet 13. april fra <http://www.amnesty.no/aktuelt/flere-nyheter/arkiv-reportasjer/ny-rapport-fra-amnesty-og-reform>

⁷⁷ jf. Rt. 1988 s. 532 på s. 537

Schønning's gjennomgang av praksis etter voldsoffererstatningsforskriften viser antydninger til slike holdninger også i Erstatningsnemnda. Spesielt i saker hvor fornærmede har vært beruset kan det bli tale om å sette ned erstatningen. At fornærmede er beruset blir ikke trukket frem som en direkte form for medvirkning, men medfører at nemnda i en del tilfeller har funnet at fornærmede er å bebreide for at voldtekten har funnet sted. I en av sakene ble en kvinne voldtatt av to menn, hvor samtlige skal ha vært beruset. Nemnda uttalte her at fornærmede var ”beruset og uforsiktig”.⁷⁸

I sin bok fra 1991 trekker Vollan frem betydningen av Rt. 1988 s. 532 i vurderingen av om medvirkningsbetraktninger har noen plass i voldtektssaker. I hennes gjennomgang av praksis ved Eidsivating lagmannsrett synes dette utgangspunktet fulgt opp.⁷⁹

Høyesterettsdommen er fra 1988 og både Schønning og Vollan sine gjennomganger er fra 1991. Det må dermed utvises forsiktighet med å tillegge resultatet i dommen eller tendensene Schønning fant i Erstatningsnemnda og tendensene Vollan fant i lagmannsretten for mye vekt. Som vist, har både strafferetten og voldsoffererstatningsordningen gjennomgått store endringer i senere tid, og de fleste av disse endringene har funnet sted etter både dommen og analysene.

I Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) s. 49 tas det for eksempel et oppgjør med vektlegging av slike momenter ved straffutmålingen. Her legges det vekt på at kvinners seksualmoral er ”uten betydning” for straffutmålingen eller for det vern kvinner skal ha mot voldtekt. Det skal ikke være noe formildende moment at kvinner har benyttet sin bevegelsesfrihet, selv om dette ”i den konkrete saken har økt risikoen for overgrep”. Videre fremheves en forutsetning om at domstolens praksis ikke er av en slik karakter at den kan oppfattes som begrensende på kvinners bevegelsesfrihet.

I Nicolaisen sin gjennomgang av praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning finner hun ingen holdepunkter for å fastslå at slike medvirkningsbetraktninger virker inn når Kontoret fatter vedtak i voldtektssaker.⁸⁰ Hun konkluderer med at ulikhetene hun fant i

⁷⁸ Schønning (1991) s. 164

⁷⁹ Vollan (1991) s. 88

⁸⁰ Nicolaisen (2007) s. 132

erstatningsbeløpene først og fremst trolig må tilskrives manglende interne retningslinjer for utmåling i voldtektssaker, og ikke nedjustering på grunnlag av medvirkning.

Tilsvarende er tilfellet for de avgjørelser fra nemnda som har vært tilgjengelige for gjennomlesning på rettsdata sin database. Dersom nemnda kommer til at det foreligger klar sannsynlighetsovervekt for at den straffbare handlingen har ført til skaden, blir voldsoffererstatning utelukkende tilkjent.⁸¹ Det finnes ingen tilfeller hvor nemnda trekker inn medvirkning som et moment i vurderingen.

Når medvirkningsregelen i praksis ikke blir anvendt, tyder det på at det forsterkede vernet man finner i straffelovgivningen gjenspeiles i ordningen med voldsoffererstatning.

Selv om det må kunne antas at voldtektsfres egen atferd tidligere kan ha spilt en rolle i vurderingen, viser Nicolaisen sin undersøkelse og min egen analyse at det ikke er noe som tyder på at medvirkning bør legges til grunn som et moment i vurderingen av retten til erstatning for voldtekts ofre.

Videre er det svært vanskelig å tenke seg scenarioer hvor det skal kunne anses rimelig å legge vekt på medvirkning til seksuelle overgrep fra skadelidte selv. Handlinger som faller inn under betegnelsen voldtekt levner ikke rom for å vurdere offerets oppførsel som medvirkning, all den tid seksuelle overgrep kjennetegnes av ufrivillighetsaspektet. Samfunnsmoraleen innebærer et syn om at den svake part skal være fullverdig beskyttet ved seksuelle overgrep. Dersom man vurderer om skadelidte har akseptert en risiko eller har hatt mulighet til en alternativ handling, innebærer det at man drar inn et bebreidelsesmoment og påviser en skyld som det ikke er rom for i vurderingen. Slik er det i strafferetten, og praksis fra voldsoffererstatningsordningen viser at tilsvarende er tilfellet når det kommer til voldsoffererstatning.

6.2.2 Familievoldsofre

For familievold har den straffbare gjerningens karakter en annerledes oppbygging enn det som er karakteristisk for voldtektsbestemmelsen. Som jeg nevnte under punkt 5.1.2 defineres voldtekt gjerne som seksuelle overgrep utført av en eller flere mot en annen, enten gjennom

⁸¹ Jf. f.eks. ENV-2014-2172, ENV-2014-2064, ENV-2014-2148, ENV-2014-1825, ENV-2014-1322

tvang eller gjennom at offeret er ute av stand til å motsette seg handlingen.

Familievoldsbestemmelsen favner om et større område, er mer nyansert og rammer flere tilfeller. Bestemmelsen omhandler alt fra vold mellom familiemedlemmer til overgrep mot barn. Det er derfor viktig å understreke at ikke alle saker om familievold kun handler om den svake part mot den sterke part.

Praksisen fra nemnda er likevel tilsvarende som den praksisen som omhandler søknad om erstatning på grunnlag av voldtekt. Ved gjennomgåelse av samtlige avgjørelser av nemnda som er tilgjengelige på Rettsdata sin hjemmeside og som omhandler medvirkning, kan det legges til grunn at ingen av dem omhandler strl. § 219 om familievold. I alle saker hvor nemnda slår fast at det foreligger en klar sannsynlighetsovervekt for at skaden oppstod som følge av familievold, avsluttes avgjørelsen etter denne drøftelsen.⁸²

Selv om praksisen for medvirkning er lik den man finner for voldtekt, kan det likevel være hensiktsmessig å se nærmere på hvilken rolle medvirkning i teorien kan spille i vurderingen av søknader om erstatning på grunnlag av familievold. I denne sammenheng kan det være interessant å ta et nærmere blikk på den alminnelige erstatningsrettslige definisjonen av medvirkning som innebærer at skadelidte ikke har gjort tilstrekkelig for å fjerne eller minske risikoen for at skade oppstår. Det kan også defineres som medvirkning på grunnlag av at skadelidte har akseptert en risiko.

Det finnes tendenser til at enkelte mener at en kvinne bør gjøres erstatningsrettslig ansvarlig dersom hun velger å bli i hjemmet til tross for gjentatte overgrep. I en undersøkelse av Amnesty ansvarliggjøres kvinnen for volden hun er utsatt for dersom hun ikke bryter ut av det voldelige forholdet av et flertall av mennene som er spurt.⁸³ Synet begrunnes med at risikoen kunne vært redusert dersom hun hadde avsluttet forholdet, og at det således må være tale om medvirkning fordi hun fortsetter å utsette seg for risikoen.⁸⁴ Denne undersøkelsen er imidlertid fra 2007, kun få år etter at familievoldsbestemmelsen ble endret. Det må kunne antas at lovendringen var et resultat av et ønske om å endre slike holdninger og et ønske om å sikre ofre for familievold vern mot dem. Det tilsier at det ikke er rom for å foreta

⁸² Se for eksempel ENV-2014-1619, ENV-2014-1819, ENV-2014-1821, hvor nemnda i alle saker konstaterte klar sannsynlighetsovervekt og deretter ga uttrykk for at det forelå rett til erstatning/oppreisning

⁸³ Ny rapport fra Amnesty og reform. Hentet 13. april fra <http://www.amnesty.no/aktuelt/flere-nyheter/arkiv-reportasjer/ny-rapport-fra-amnesty-og-reform>

⁸⁴ ibid

medvirkningsbetraktninger angående en aksept av risiko i slike tilfeller, nettopp fordi kriminaliseringen av slike handlinger er kjennetegnet av avhengighetsforholdet mellom partene.

Selv om denne tradisjonelle oppfatningen av familievold som samlivsvold utført av mannen mot kvinnen ofte er tilfellet, favner bestemmelsen også om en rekke andre situasjoner hvor det ofte er tale om likeverdige parter. Likeverdighet er noe som skiller familievold klart fra voldtektsbestemmelsen, hvor ufrivillighetsaspektet medfører at det aldri vil være tale om likeverdige parter.

Det kan dermed tenkes andre situasjoner hvor en medvirkningsvurdering kan være aktuelt. I teori har det blitt lagt til grunn at skadelidtes påvirkning kan bestå i å gi skadevolderen en foranledning til farefremkallelse. Problemstillingen har vært mest praktisk i tilfeller hvor skadelidtes forhold består i en provokasjon, som resulterer i et fysisk angrep fra den påståtte skadevolderen.⁸⁵ I saker om familievold kan likeverdighet mellom partene innebære at det er tale om provokasjon, for eksempel i situasjoner hvor det er gjentatte fysiske og gjensidige konflikter mellom far og sønn som er grunnlag for søknad. En nyansering av provokasjonsmomentet kan åpne for flere situasjoner, hvor for eksempel psykisk vold fra den ene part fører til fysisk vold fra den andre. Slike situasjoner kjennetegnes av komplekse faktorer, som kan ende i skadelig utfall. Slik provokasjon vil kunne være en straffrihetsgrunn på strafferettens område, men praksis fra voldsoffererstatningsordningen viser så langt at tilsvarende ikke er tilfellet ved søknad om erstatning på grunnlag av familievold.

Selv om medvirkning ikke har spilt en rolle i praksis så langt i saker om familievold, viser gjennomgangen min at ordlyden i bestemmelsen sett i sammenheng med den straffbare gjerningens karakter åpner for at medvirkningsbetraktninger kan finne sted. Når medvirkning defineres som en aksept av risiko, vil relasjonene som kan forekomme i handlinger som karakteriseres som familievold innebære at likeverdighet mellom parter og provokasjon kan føre til at det foreligger medvirkning.

⁸⁵ Frøseth (2013) s. 221

7 Oppsummering og konklusjon

I denne oppgaven har jeg sett at skadelidtes atferd har betydning i alle vurderingsledd som utgjør ordningen med voldsoffererstatning.

De prosessuelle kravene om anmeldelse og foreldelse innebærer plikt til aktiv handling fra skadelidtes side i etterkant av den straffbare hendelsen. Disse kravene er i tråd med den alminnelige erstatningsretten. Likevel har det skjedd en endring i reglene om anmeldelse og foreldelse, som spesielt er til fordel for ofre for voldtekt og familievold. Her ser man dermed hvordan ordningen med voldsoffererstatning påvirkes av strafferetten.

Når det kommer til vurderingen av ansvarsgrunnlaget, skiller voldsoffererstatningsordningen seg klart fra alminnelig erstatningsrett. På grunn av den skadevoldende handlingens karakter er det vanskelig å anvende de generelle erstatningsrettslige regler på ansvarsgrunnlaget. Videre byr behandlingen av ansvarsgrunnlaget i søknad om voldsoffererstatning for voldtekt og familievold på en rekke utfordringer på grunn av den straffbare gjerningens komplekse karakter. I den bevisvurdering som forvaltningsorganene i ordningen foretar, legges det betydelig vekt på skadelidtes atferd. I saker om voldtekt og familievold vil skadelidtes troverdighet i mange tilfeller være beviset man hviler resultatet på. Når forvaltningsorganene ofte ikke har annen dokumentasjon enn skadelidtes egen atferd og troverdighet å forholde seg til, innebærer det en fare for at denne atferden trekkes frem og rubriseres inn i kategorier for rett og galt.

Det må ses i sammenheng med det strenge beviskravet og praktiseringen av det. Når det opereres med et skjerpet sannsynlighetskrav, fører det til at det stilles særlig strenge krav til skadelidtes atferd og dennes troverdighet i saker om voldtekt og familievold. Når praksis viser at forvaltningsorganene legger retningslinjer for hva som er rett og gal atferd, vil det strenge beviskravet kunne føre til at atferd som ikke faller inn under disse retningslinjene anses for å gå på bekostning av skadelidtes troverdighet. I lys av utredningsplikten som forvaltningsorganene har, og de aktuelle straffebudenes kompleksitet, kan det argumenteres for at de nåværende saksbehandlingsreglene ikke er tilstrekkelige i en ordning som må foreta en strafferettslig bevisvurdering av såpass komplekse situasjoner som voldtekt og familievold medfører.

Den utviklingen som har funnet sted på strafferettens område den senere tid har spesielt vært motivert i et ønske om mindre fokus på ofrenes egen atferd. Denne utviklingen har vært særlig rettet mot ofre for voldtekt og familievold, som har medført at straffebestemmelsene som regulerer disse forholdene ikke levner noe rom for å legge vekt på ofrenes atferd i forkant av og underveis i den straffbare handlingen. Dette må ses i lys av begge bestemmelsenes karakteristikk, hvor hovedformålet er å verne ofre som står i en særlig sårbar stilling sammenlignet med andre straffebestemmelser. Tendensene som jeg har funnet i praksisen rundt ordningen med voldsoffererstatning er ikke helt i tråd med denne utviklingen. Det må ses i sammenheng med de holdninger som fortsatt til en viss grad eksisterer i samfunnet rundt voldtekt og familievold, som kan sies å ha påvirket den strafferettslige vurderingen. Disse funnene kan tyde på at vernet i strafferetten i denne sammenheng ikke reflekteres i ordningen med voldsoffererstatning, men det kan også tyde på at tiden er moden for en endring i straffelovgivningen når det kommer til seksuelle overgrep og familievold.

Når det kommer til medvirkningsbetraktninger, har jeg imidlertid funnet at disse er ikke-eksisterende i dagens praksis. Undersøkelsene mine tyder på at dersom det slås fast at det foreligger sannsynlighetsovervekt for straffbar handling, vil det være tilstrekkelig for erstatning i saker om voldtekt og familievold. Forvaltningsorganene går ikke videre for å vurdere om medvirkning fra skadelidte eventuelt kan føre til reduksjon eller bortfall. Selv om bestemmelsen om familievold er karakterisert på en slik måte at den i enkelte tilfeller kan åpne for medvirkningsbetraktninger, finner jeg ikke saker hvor en slik vurdering forekommer. Det innebærer at ofre for voldtekt og familievold i ordningen med voldsoffererstatning er vernet i medvirkningsvurderingen. Det er i samsvar med utviklingen som har funnet sted i straffelovgivningen, hvor endringer i bestemmelsene som sagt har vært motivert av et ønske om å gå bort fra å fokusere på ofrenes egen atferd.

Selv om ofrene er vernet mot medvirkningsbetraktninger, vil momentene som muligens hadde blitt vektlagt ved slike betraktninger likevel kunne fremkomme i bevisvurderingen. Det tilsier at tiden er moden for en revidering av prosedyrene rundt ordningen med voldsoffererstatning, men det kan også innebære at det nok en gang foreligger et behov for å bedre vernet til voldtekts- og familievoldsofre på det strafferettslige området.

8 Kilder og litteraturliste

8.1 Litteratur

Andenæs, Johs., Tor-Geir Myhrer Norsk straffeprosess. 4. Utgave. Universitetsforlaget 2012

Brath, Henning *Voldsoffererstatningsloven med kommentarer*. 1. utgave. Gyldendal Norsk Forlag, 2011.

Frøseth, Anne Marie *Skadelidtes egeneksponering for risiko i erstatningsretten*. Fagbokforlaget, 2013

Hov, Jo *Rettergang II Straffeprosess*. Oslo, 2007

Lødrup, Peter *Oversikt over erstatningsretten*. 5. utgave. Oslo, 2006

Lødrup, Peter *Lærebok i erstatningsrett*. 5. utgave, 1. opplag. Oslo, 2005

Mæland, Henry John *Norsk alminnelig strafferett*. Bergen, 2012

Nicolaisen, Hanne *Voldsoffererstatning i voldtektssaker - En gjennomgang av den statlige voldsoffererstatningsordningen og praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning*. Oslo, 2007

Nygaard, Nils *Skade og Ansvar*. 6. utgave. Bergen, 2007

Schønning, Albert *Erstatning fra staten til voldsofre*. 2. utgave. Oslo, 1991

Vollan, Marianne *Erstatning til fornærmede i sedelighetssaker: om erstatning for skader av ikkeøkonomisk art, oppreisning og mænerstatning*. Oslo, 1991

8.2 Lover

Norske lover

1902	Straffeloven – Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10
1962	Sivilombudsmannsloven – Lov om Stortingets ombudsmann for forvaltningen av 22. juni 1962 nr. 8
1967	Forvaltningsloven – Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10. februar 1967
1969	Skadeerstatningsloven – Lov om skadeerstatning av 13. juni 1969 nr. 26
1979	Foreldelsesloven – Lov om foreldelse av fordringer av 18. mai 1979 nr. 18

- 1981 Straffeprosessloven – Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr. 25
- 2001 Voldsoffererstatningsloven – Lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbarhandling m.m.

Forskrifter

- 1981 Voldsoffererstatningsforskriften – Forskrift om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling av 23. januar 1981 nr. 8983

8.3 Rettsavgjørelser

Høyesterett

- Rt. 1988 s. 532
- Rt. 2003 s. 1580
- Rt. 2005 s. 663
- Rt. 2009 s. 170
- Rt. 2013 s. 853

Erstatningsnemnda for voldsofre

- ENV-2005-3801
- ENV-2007-930
- ENV-2010-144
- ENV-2012-1028
- ENV-2012-1459
- ENV-2012-2354
- ENV-2013-317
- ENV-2013-2694
- ENV-2013-2751
- ENV-2013-3017
- ENV-2013-3115
- ENV-2013-3444
- ENV-2013-3448
- ENV-2014-533
- ENV-2014-576
- ENV-2014-1087
- ENV-2014-1322
- ENV-2014-1619
- ENV-2014-1819
- ENV-2014-1821
- ENV-2014-1825
- ENV-2014-2064

ENV-2014-2086
ENV-2014-2148
ENV-2014-2172
ENV-2014-3779
ENV-2014-4222
ENV-2014-4234
ENV-2015-398

8.4 Forarbeider og andre offentlige dokumenter

Odelstingsproposisjoner

Ot.prp. nr. 4 (2000-2001)	Om lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)
Ot.prp. nr. 28 (1999-2000)	Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)
Ot.prp. nr. 113 (2004-2005)	Om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (eget straffebud mot vold i nære relasjoner mv.)
Ot.prp. nr. 10 (2007-2008)	Om lov om endringer i lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)
Ot.prp. nr. 22 (2008-2009)	Om lov om endringer i straffeloven 20.mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

Proposisjoner

Prop. 97 L (2009-2010)	Endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerping av staffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd)
------------------------	---

Innstillinger til Odelstinget

Innst. O. nr. 92 (1999-2000)	Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.v. (seksuallovbrudd)
Innst. O. nr. 46 (2000-2001)	Innstilling fra justiskomiteen om lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)

Norsk offentlig utredning

NOU 2003: 31	Retten til et liv uten vold – Menns vold mot kvinner i nære relasjoner
NOU 2008: 4	Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling

8.5 Artikler

Aas, Geir *Politi- og påtalemyndighetens praktisering av familievoldsbestemmelsen (jf. straffelovens § 219)*. TFS 2013-2

Storberget, Knut *En strafferett for fremtiden*. TFS 2010-4

8.6 Rapporter

Årsrapport (2014) – Årsrapport for 2014 ved Kontoret for voldsoffererstatning. Hentet 3. april 2015 fra <http://www.voldsoffererstatning.no/arsrapporter.326995.no.html>

Amnesty (2007) – Ny rapport fra Amnesty og REFORM – ressursenter for menn. Hvem bryr seg? En rapport om menns holdninger til vold mot kvinner. Hentet 13. april fra <http://www.amnesty.no/aktuelt/flere-nyheter/arkiv-reportasjer/ny-rapport-fra-amnesty-og-reform>

Riksadvokaten (2007) – En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v., Rapport nr. 1/2007

8.7 Nettdokumenter

”Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women” Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Lastet ned 20. februar 2015 fra <http://foreninger.uio.no/jurk/aktuelt/2012/cedaw.html>

”Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014 s. 12” Justis- og beredskapsdepartementet. Hentet 20. februar 2015 fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/jd/dokumenter/planer/handlingsplan_mot_voldtekt_2012-2014.pdf

”Voldsoffererstatnings-ordningen utredes” Kontoret for voldsoffererstatning. Hentet 1. mars 2015 fra <http://www.voldsoffererstatning.no/voldsoffererstatnings-ordningen-utredes.5586091-292711.html>

”Voldtektsmyter og kjønnsjåvinisme blant norske lekdommere og fagdommere” Tidsskrift for Norsk Psykologforening. Hentet 26. april 2015 fra http://www.psykologtidsskriftet.no/?seks_id=413199&a=2

”1 prosent av voldtektene ender med fellende dom” Aftenposten 28.04.15. Hentet 28. april 2015 fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/1-prosent-av-voldtektene-ender-med-fellende-dom-7990675.html>

”1 av 100. Er det vits i å anmelde voldtekt?” Aftenposten oppdatert 13.05.15. Hentet 3. mai 2015 fra <http://mm.aftenposten.no/2015/1-av-100/>

”Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner” Justis- og beredskapsdepartementet. Hentet 10. mai 2015 fra https://www.regjeringen.no/contentassets/97cdeb59ffd44a9f820d5992d0fab9d5/hplan-2014-2017_et-liv-uten-vold.pdf

”Stortinget fjerner juryordningen fra rettsalen” Aftenposten 12.05.15. Hentet 12. mai 2015 fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Stortinget-fjerner-juryen-fra-rettssalen-8015604.html>